

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULTURNÍ
ANTROPOLOGIE

POKOJE NAHÝCH:
Konstrukce kulturní jinakosti ve Zprávě Antonia Pigafetty

Magisterská diplomová práce
Obor studia: Kulturní antropologie

Autor: Bc. Václav Kovář
Vedoucí práce: Mgr. Jakub Havlíček, Ph.D.

Olomouc 2020

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci na téma *Pokoje nahých: Konstrukce kulturní jinakosti ve Zprávě Antonia Pigafetty* vypracoval samostatně a uvedl v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použil.

V Olomouci dne 25. 3. 2020

Podpis

Děkuji Mgr. Jakubu Havlíčkovi, Ph.D. za podporu a pomoc v podobě věcných rad, postřehů a názorů. Vážím si této spolupráce.

Anotace

Jméno a příjmení:	Bc. Václav Kovář
Katedra:	Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Obor studia:	Sociologie a kulturní antropologie
Obor obhajoby práce:	Kulturní antropologie
Vedoucí práce:	Mgr. Jakub Havlíček, Ph.D.
Rok obhajoby:	2020

Název práce:	Pokoje nahých: Konstrukce kulturní jinakosti ve Zprávě Antonia Pigafetty
Anotace práce:	<p>Diplomová práce se zabývá konstrukcí kulturní jinakosti v díle Zpráva o první cestě kolem světa Antonia Pigafetty, který se mezi lety 1519–1522 účastnil Magalhãesem iniciované první námořní plavby kolem Země. Z více než dvě stě padesáti členů původní posádky byl Pigafetta jedním z osmnácti, kteří přežili a vrátili se zpět do Sevilly. Ve svém spisu zachycuje vzdálené kultury napříč prostorem, věnuje se popisu zvyků a rituálů, vzhledu, směny a darování, komunikace a jazyka a celé řadě dalších kulturních prvků, přičemž mnohdy, především na Filipínách, v Indonésii a v Patagonii, se jedná o první evropské zmínky o daných geografických a kulturních oblastech. Text je pŮltisíciletý starý a mozaikovitě se v něm setkává křesťanský etnocentrismus s kulturním relativismem a neskrývaným obdivem k jinakosti. V diplomové práci je dílo analyzováno nikoliv jako obraz tehdejšího světa, ale jako jeho konstrukce vytvořená na základě Pigafettyovy kulturní a textuální zkušenosti, a jeho reprezentace je tak v zásadě překladem neznámé jinakosti do známých kategorií. Cílem diplomové práce je tuto jinakost, respektive její konstrukci přiblížit za pomoci metodologického rámce tematické analýzy.</p>

Klíčová slova:	Jinakost, textuální konstrukce, Antonio Pigafetta, zámořské objevy, raný novověk, historická antropologie
Title of Thesis:	The Rooms of Naked: Constructing Cultural Otherness in Antonio Pigafetta's Account
Annotation:	The diploma thesis deals with the construction of cultural otherness in The First Voyage around the World, an account by Antonio Pigafetta, who took part in the Magellan initiated first circumnavigations of the globe between 1519–1522. In more than two hundred and fifty members of the original crew Pigafetta was one of eighteen who survived and returned to Seville. In his account, Pigafetta captures faraway cultures across areas, describing habits and rituals, appearance, exchange and gifting, communication and language, and a variety of other elements of culture. Oftentimes, especially in the Philippines, Indonesia and Patagonia, these are the first European references to geographical and cultural areas. The text is half a millennium old and contains the clash between Christian ethnocentrism and cultural relativism together with undisguised admiration for otherness. In this thesis, the account is analyzed not as an image of the world at that time, but as its construction based on the Pigafetta's cultural and textual experience. Its representation is thus a translation of an unknown otherness into the known categories. The aim of the diploma thesis is to expound this otherness, or rather its construction, using the methodological framework of thematic analysis.
Keywords:	Otherness, textual constructions, Antonio Pigafetta, age of discovery, early modern period, historical anthropology
Názvy příloh vázaných v práci:	
Počet literatury a zdrojů:	74
Rozsah práce:	76 s. (137 033 znaků s mezerami)

Obsah

Úvod.....	- 7 -
1 Magalhães-Elcanova plavba pohledem současných autorů.....	- 11 -
2 Zvolená optika.....	- 17 -
2.1 Východiska	- 18 -
2.2 Postupy.....	- 22 -
2.3 Poznámka k terminologii a formální úpravě.....	- 27 -
3 Analytické vyprávění	- 29 -
3.1 Cizí tělo	- 30 -
3.2 Dar a směna	- 35 -
3.3 Jazyk a vnímání světa	- 38 -
3.4 Jídlo.....	- 41 -
3.5 Násilí.....	- 44 -
3.6 Rituál a víra	- 48 -
3.7 Sexualita	- 52 -
3.8 Subsistenční strategie	- 55 -
3.9 Zbylá témata.....	- 59 -
3.10 Shrnutí.....	- 63 -
Závěr	- 68 -
Seznam použité literatury	- 72 -

Úvod

Mezi lety 1492 a 1522 se svět v očích Evropana zvětšil. Během tří desetiletí přibyly nové oceány i světadíly a díky jeho prvnímu obeplutí se zároveň ve své velikosti uzavřel – definitivně se potvrdila jeho konečnost, byly upřesněny rozměry, Země se zkrátka stala zeměkoulí (srov. Todorov 2003: 247-249; Quanchi & Robson 2005: 101). Události spojené s objevením Ameriky a následným politickým rozdělováním světa Evropany dnes považujeme, respektive označujeme za počátek novověku (Le Goff 2005: 192). V širším měřítku mluvíme o průběhu 15. a počátku 16. století jako o věku zámořských objevů (Murphy & Coye 2013: x), a nahlíženo ještě více zešíroka tyto události spadají do období, kterému jsme v 19. století začali říkat renesance¹ (Le Goff 2015: 1-4). Kromě humanismu a nových objevů se stal svět v 16. století dějištěm největší genocidy v historii, kdy byly na území Ameriky vyvražděny řádově desítky miliónů, až 90 % původních obyvatel kolonizovaných území² (Todorov 1996: 157).

Z období raně novověké námořní expanze se dochovala řada písemných svědectví, (lodních) deníků, dopisů, kronik a zpráv. Jejich konkrétní podobu ovlivňovala pozice autora – dobyvatele, misionáře, cestovatele nebo obchodníka (srov. Todorov 2003: 247-266) a především pak jejich vlastní individualita a subjektivita (srov. Storchová 2005: 410-423; Sarnowsky 2017: 10-13). Společným jmenovatelem těchto textů je zachycení mezikulturních setkávání a prvních kontaktů, které Todorov (2003: 266) označuje za nejpodivuhodnější setkání v lidských dějinách. Mnohé z těchto písemností byly vydány

¹ Mimochodem, uvedené třicetiletí 1492-1522 bylo zároveň dobou da Vinciho, Michelangela, Botticelliho, Santiho, Tiziana, Bosche, Koperníka, Machiavelliho, Rabelaise a celé řady dalších osobností, které si dneska spojujeme s pojmem renesance.

² Okolo roku 1500 žilo na světě přibližně 400 miliónů obyvatel, z toho 80 miliónů v Americe (Todorov 1996: 157) a dalších zhruba 80 miliónů v Evropě (Burke 2005: 254).

až v 19. století,³ oproti nim například Kolumbův dopis adresovaný Luisi de Santángel nebo Vespucciho *Mundus Novus* se již za života svých autorů dočkaly několika vydání a staly se nejpopulárnějšími díly své doby (ibid.: 254).

Tato práce je věnována spisu *Zpráva o první cestě kolem světa*,⁴ jehož autorem je Antonio Pigafetta, který se mezi lety 1519-1522 účastnil první námořní plavby kolem Země. Tu zorganizoval a započal Fernão de Magalhães a po jeho smrti dokončil Juan Sebastián Elcano⁵ společně s hrstkou přeživších včetně Pigafetty. Pigafetta ve svém díle zaznamenává cizí a vzdálené kultury napříč prostorem – vzhled, zvyky, každodennost, vzájemné interakce, jazyk a celou řadu dalších prvků. *Zpráva o první cestě kolem světa* je pŕltisíciletí stará a v řadě případů se jedná o první evropské zmínky o daných geografických a kulturních oblastech.⁶

Zpráva vznikala v době, kdy byly mimoevropské kultury v kronikách a zprávách téměř bezvýhradně popisovány jako méněcenné (Todorov 1996: 178). Zároveň, díky šíři Pigafettova záběru a rozsahu jeho práce, je text štědrý na témata rezonující kulturní antropologií, která se formovala o několik staletí později (srov. Soukup 1994). Na rozdíl od conquistadorů nebo misionářů z 15.–16. století zde vystupuje osobnost autora v odlišné roli – není politickou ani duchovní autoritou a jeho cílem tak primárně není dobýt nebo obrátit na víru. To na druhou stranu neznamena, že by dobyvatelé a misionáři

³ Například díla Las Casase, Durána, Motolinii nebo Sahagúna, misionářů působících v 16. století na území Mexika, o kterých bude v následujících kapitolách bližší řeč.

⁴ Dílo vyšlo poprvé (pravděpodobně) v roce 1525 v Paříži pod názvem *Le voyage et navigation, fait par les Espaignolz es isles de Mollucques*. Historii spisu je věnována bližší pozornost v kapitole č. 2.

⁵ Někdy psaný též del Cano (srov. Murphy & Coye 2013: 40)

⁶ Především v Patagonii, na Filipínách a v Indonésii (srov. Davies 2016: 152-153; Sarnowsky 2017: 107).

ve svých dílech nebyli i pozorovateli, a obráceně – Pigafetta byl Evropanem a křesťanem.

Cílem této stati je přiblížit konstrukci kulturní jinakosti ve Zprávě Antonia Pigafetty. Todorov (1996: 289) poukazuje na úskalí spojené se studiem historických zpráv a cestopisů, které svádí buďto k přílišné nekritičnosti způsobené snahou nechat mluvit původní autory, anebo naopak k přílišnému pokrivení původního textu zapříčiněného nadměrně kritickým a analytickým pohledem. Jako východisko nabízí pokus o vytvoření pomyslného dialogu mezi těmito dvěma pohledy. Peter Burke (2005: 87) v této souvislosti mluví o umění dívat se na historické spisy dvěma páry očí – svými vlastními i očima autorů dokumentů. Ve snaze zprostředkovat takovýto dialog či přiblížit se zmíněnému dvojímu pohledu je tato stať rozdělena do tří částí.

První část je zaměřena na průběh Magalhães-Elcanovy plavby z pohledu současných autorů a s důrazem na časovou chronologii, dění na palubě a posádce. Tato kapitola má narativní povahu, svým způsobem navazuje na první odstavec tohoto úvodu a její účel je dvojitý. Při práci s historickými prameny je zapotřebí snažit se brát v úvahu kontexty a okolnosti jejich vzniku (Todorov 1996: 68), přičemž na základě řady odborných textů a publikací z 20. a 21. století máme dnes k dispozici poměrně ucelený obraz prvního obeplutí světa, byť stále obestřený dílčími nejasnostmi. Mimoto je tato kapitola záměrně orientovaná na události či okolnosti plavby, o kterých Pigafetta ve své Zprávě pojednává pouze okrajově nebo vůbec. Díky tomu je možno sestavit jakousi mozaiku z poznatků současných autorů a textuální reprezentace očitého svědka.

Druhá část je především konceptualizační. Je v ní vysvětleno pojetí jinakosti (a její konstrukce) v této stati a dále jsou specifikována východiska, která ovlivnila volbu postupů a způsob nahlížení na text, konkrétně historie

a struktura spisu, osobnost Antonia Pigafetty a existující výzkumy podobného zaměření. Metodologický rámec i konkrétní postupy jsou upřesněny rovněž v druhé kapitole, která je zakončena poznámkou k používané terminologii a formální úpravě této práce.

Třetí část je pak výsledkem analýzy spisu. Konstrukce jinakosti jsou v ní reprezentovány skrze hlavní tematické celky, které se ve Zprávě opakují a tyto konstrukce odráží. Krom tematického rozčlenění textu je v této části využíváno úryvků zdrojového dokumentu a jejich následné reflexe v teoretických koncepcích autorů zabývajících se konstrukcí jinakosti v historických zprávách (např. Tzvetan Todorov, Lucie Storchová, Jana Valtrová aj.), i autorů zabývajících se antropologickým pojetím či vymezením daných témat (např. Mary Douglas, Johan Galtung, Marcel Mauss aj.). Tato část je uzavřena syntézou, jejímž účelem je pokusit se obecněji zvýraznit a pojmenovat časté či dominantní způsoby Pigafettových konstrukcí kulturní jinakosti.

1 Magalhães-Elcanova plavba⁷ pohledem současných autorů

Evropské tendence námořního objevování nových území se stále stupňovaly od 13. století (Le Goff 2005: 189-191) ruku v ruce se zavedením zářového kormidla, čtvercových plachet⁸ a kompasu (Le Goff 2015: 80), nicméně za jeden z hlavních milníků evropské expanze a námořní kolonizace lze považovat rok 1415, kdy Portugalci obsadili město Ceuta,⁹ které se stalo první evropskou kolonií na mimoevropském území od dob antiky. Tato skutečnost odstartovala systematické kolonizování afrického pobřeží, přestože bylo nakonec pomalejší, než se zprvu očekávalo (Braudel 1984: 139). Mezi lety 1443–1482 Portugalci obsadili území od mysu Bojador po ústí Konga, což jim zajistilo přístup ke slonovině, aframonu, zlatu a otrokům. Roku 1487 dosáhl Portugalec Bartolomeo Diaz mysu Dobré naděje, čímž otevřel cestu do Indie (ibid.: 142). Tam doplul Portugalec Vasco da Gama roku 1498, šest let po první výpravě Kryštofa Kolumba, který sice 1492 doplul do Antil pod španělskou vlajkou, ale až poté, co byl jeho plán v roce 1484 v Portugalsku zamítnut.

Mezi lety 1505–1513 se jako dobrovolník v portugalské armádě účastnil námořních cest do Afriky a Indie Fernão de Magalhães (1480–1521, narozen v severním Portugalsku). Poté, co byl při bojích v Maroku zraněn a musel tak ukončit své armádní angažmá, začal pracovat na svém plánu doplout k ostrovům Asie západní cestou, průlivem mezi Jižní Amerikou a Antarktidou, o kterém se tehdy nevědělo, jestli vůbec existuje¹⁰ (Murphy & Coye 2013: 36-39).

⁷ Quanchi a Robson (2005: 32) upozorňují, že expedice bývá často zavádějícím způsobem označována jako pouze Magalhãesova, který ji však neabsolvoval celou, respektive nedožil se jejího dokončení, a označení Magalhães-Elcanova pokládají autoři za přesnější. Držím se tedy tohoto úzu.

⁸ Čtvercové plachty byly postupně vytlačovány třícípými (tzv. latinskými) plachtami, které zlepšovaly manévrovatelnost lodí (Murphy & Coye 2013: 235).

⁹ Dnes autonomní exkláva Španělska na území Maroka, součást Evropské unie.

¹⁰ Dnes se jmenuje Magalhãesův průliv a až do otevření Panamského průplavu v roce 1914 byl jednou z hlavních spojnic mezi Atlantským a Tichým oceánem.

Kromě jeho námořních a válečných zkušeností zde sehrálo podstatnou roli objevení Brazílie Portugalcem Pedrem Álvarez Cabralem v roce 1500 a následný průzkum jihoamerického pobřeží (ibid.) a především pak první kontakt s Tichým oceánem, ke kterému se dostal Španěl Vasco Núñez de Balboa poté, co v roce 1513 přešel Panamskou šíjí. Tehdy jej pojmenoval Jižní moře (Quanchi & Robson 2005: lx).

Magalhãesovým cílem bylo, krom objevení tušené trasy, doplout na indonéské Moluky, tehdy přezdívané *ostrovky koření*, a vrátit se zpět do Španělska s loďmi naplněnými především hřebíčkem. (Murphy & Coye 2013: 36-39). Hodnota asijského koření v západních říších byla srovnatelná s hodnotou zlata nebo ropy v průmyslových zemích v devatenáctém a dvacátém století, přičemž koření nebylo jen zhmotněným luxusem, ale poskytovalo i praktické výhody – maskovalo nepříjemnou chuť a zápach masa, které se kazilo v žáru nebo během dlouhých tranzitů (ibid.: 241). Mimoto bylo koření v porovnání s jiným zbožím (či otroky) relativně skladné a na loď se jej vešlo velké množství, čímž se vidina zisku stávala zajímavější (Le Goff 2005: 190).

V Portugalsku byl plán „na východ západem“ zamítnut, cesta se jevila jako příliš riskantní, drahá a nejistá tím spíše, že Portugalsko skrze své kolonie ovládalo africkou pobřežní trasu do Asie. Magalhães tak začal vyjednávat se španělským dvorem. Těchto jednání se účastnili španělští kosmografové a úředníci, ale také například misionář Bartolomé de las Casas (Kelsey 2016: 10-11), který je v souvislosti s konstrukcí jinakosti dále ve stati několikrát zmiňován. Stejně jako (Janovan) Kolumbus i (Portugalec) Magalhães nakonec, po odmítavé reakci Portugalska, uspěl u španělské konkurence. Dohoda s králem byla podepsána 22. 3. 1518 (Murphy & Coye 2013: 36-39).

Španělský král Karel V. (1500–1558) Magalhãesovi poskytnul pět zásobených lodí. Posádku mělo tvořit ne více než 235 mužů, z nichž maximálně

pět mohlo být z Portugalska (Murphy & Coye 2013: 40). Po dalším vyjednávání byl tento limit posunut na 24 Portugalce – těch však bylo nakonec nejméně 37. Posádku krom Španělů a Portugalců tvořili Francouzi, Vlámové, Janované, Němci, Řekové, Neapolitáni, Sicilané, Nizozemci, přinejmenším jeden Angličan a také několik otroků¹¹ z Afriky a Asie. Mimo námořníky bylo na palubách několik tzv. *sobresalientes*,¹² mužů ve zbrani, zpravidla vojáků nebo mladých mužů hledajících dobrodružství, od kterých se očekávala obrana nebo pomoc při vojenských taženích (Kelsey 2016: 13-14, 189), ale také například notáři, kněží nebo holiči (Blair & Robertson 1906). Celkový počet mužů posádky na pěti lodích byl (pravděpodobně) 260–280, údaje se v tomto ohledu rozcházejí (srov. Kelsey 2016: 12-13; Murphy & Coye 2013: 40; Cramer 2019: 207). Krom mužů a proviantu měl Magalhães na palubě také padesát kompasů, sedm astrolábů, jednadvacet kvadrantů, osmnáct přesýpacích hodin a čtyřnadvacet námořních map (Quanchi & Robson 2005: 42).

10. srpna 1519 vypluly čtyři karaky (Trinidad, Concepcion, Victoria, Santiago) a jedna karavela (San Antonio) ze sevillského přístavu (Murphy & Coye 2013: 240). V prosinci téhož roku posádka zakotvila v oblasti dnešního Rio de Janeira. Zde byl 20. prosince plavební mistr¹³ Victorie Antonio Salomón popraven uškrcením za sodomii. Salomón byl během tranzitu přes Atlantik přistižen při pohlavním styku s lodním plavčíkem¹⁴ Antoniem Ginovésem, který potrestán nebyl, ale stal se terčem posměchu a šikany a o několik měsíců později spáchal sebevraždu skokem přes palubu (Kelsey 2016: 18-20). V dnešním Riu de Janeiru také pozdější kapitán loď Trinidad, Juan López Carvalho,

¹¹ Úkolem otroků primárně nebylo vykonávat náročné nebo podřadné práce, ale především pečovat o svého pána (srov. Kelsey 2016: 13). To ovšem nepochybně mohlo být mnohdy náročné a podřadné...

¹² V anglické literatuře se používá označení supernumerary nebo man-at-arms.

¹³ Český termín pro námořní hodnost sailing master.

¹⁴ Tzv. cabin boy. Zpravidla mladí chlapci, kteří vykonávali pomocné práce. V češtině se pro tuto funkci používá termín plavčík.

potkal matku s dítětem – jednalo je o Carvalhova syna, kterého zde počal před sedmi lety. Když pak posádka odplouvala dále na jih, vzal Carvalho svého nově objeveného syna a možná i jeho matku – to s jistotou nevíme – s sebou (ibid.). Nikdo z nich plavbu nepřežil.

V lednu 1520 se lodě dostaly na úroveň řeky Río de la Plata (ta byla tehdy pojmenována po svatém Kryštofovi) poblíž hranic dnešní Argentiny a Uruguaye, což byl nejjihnější bod, kam se do té doby evropský námořník doplavil. Od tohoto místa byl dále na jih vyhledáván průliv ústící do Tichého oceánu, avšak koncem března 1520 byla posádka na moři už osmým měsícem bez pevniny, mráz zkomplikoval hledání, a tak v zátocě San Julian (dnešní Argentina), která byla klidnější než rozbouřené moře, nařídil Magalhães přezimovat a snížit přídělý (Murphy & Coye 2013: 44-46). Tyto okolnosti vyústily ve vzpuru v neděli 1. dubna 1520 (ibid.). Té se účastnili tři z pěti kapitánů, (paradoxně) jedním z nich byl i Juan Sebastián Elcano, jediný kapitán, který plavbu kolem světa úspěšně dokončil a vrátil se zpět do Španělska.

Vzpuru se podařilo odvrátit a její účastníci byli souzeni – dokonce i mrtvola Luize de Mendoza, pokladníka a kapitána lodi Victoria, který byl zabit během potlačování vzpoury (Kelsey 2016: 22). Tělo mrtvého Mendoza bylo smýkáno, dekapitováno a rozčtvrceno a jeho ostatky pro výstrahu vystaveny. Dále byl popraven stětím kapitán loď Conception Gaspar de Quesada. I jeho tělo bylo smýkáno a čtvrceno. Juan de Cartagena, kapitán San Antonia, byl potrestán společně s knězem¹⁵ vysazením a ponecháním na pevnině. Řadě dalších byly sníženy přídělý, jelikož odsouzení představovali 20 % posádky a nemohli tak být tvrdším způsobem potrestáni všichni (Murphy & Coye 2013: 45-54).

¹⁵ Jednalo se buď o Bernarda Calmette nebo Pedra Sáncheze de la Reina. Oba byli kněžími Magalhãesovy expedice, nicméně různí autoři se rozcházejí v tom, který z nich byl potrestaným účastníkem vzpoury (srov. Murphy & Coye 2013: 54; Kelsey 2016: 22).

Byli jmenováni noví kapitáni a během následného průzkumu pobřeží a hledání úžiny ztroskotala loď Santiago. 21. října 1520 vpluli čtyři zbývající lodě do nově objeveného průlivu mezi Jižní Amerikou a Antarktidou (ibid.: 58). Aby Magalhães zabránil další vzpouře, vydal 21. listopadu 1520 rozkaz každému členu posádky vyjádřit se, zda chce pokračovat v plavbě. Bylo rozhodnuto pokračovat, načež došlo k další vzpouře (ibid.: 58-62) – loď San Antonio, jejímž kapitánem byl Estêvão Gomes, se oddělila a společně s 55 muži posádky a značným množstvím zásob se vrátila zpět do Sevilly (Kelsey 2016: 23). Krátce po této události spatřila posádka na břehu několik požárů a země proto byla nazvána Ohňovou (Murphy & Coye 2013: 58-63).

Po proplutí úžinou se zbylé tři lodě plavily přes oceán 3 měsíce a 20 dní (ibid.: 64). Magalhães chybně odhadnul vzdálenost napříč oceánem, mimo jiné i proto, že západní pobřeží Jižní Ameriky leží východně od východního pobřeží Severní Ameriky, což ho vedlo k chybným předpokladům (ibid.). Jižní moře, jak je Balboa v roce 1513 pojmenoval, se zdálo překvapivě klidné a Magalhães je proto přejmenoval na Tichý oceán¹⁶ (Quanchi & Robson 2005: 131). 6. března 1521 posádka spatřila tichomořské souostroví Mariany. Do té doby na kurděje a další komplikace spojené s nedostatkem jídla a vody umřela většina posádky (Murphy & Coye 2013: 58-64). 16. března přeživší dopluli k Filipínám, kde byla díky tlumočnickovi-otrokovi Enriquemu Melakovi umožněna komunikace s tamními obyvateli. Magalhães se zde rozhodl pomoci autoritě filipínského ostrova Cebu v boji proti jeho nepřátelům. 27. dubna 1521 zaútočili na vesnici na ostrově Mactan, kde byl Fernão de Magalhães ve věku 41 let v boji zabit (Sarnowsky 2017: 105-106).

Následkem incidentu zbylo 115 mužů, nenávratně poškozenou loď Conception posádka spálila a na zbylých dvou lodích, Trinidad a Victoria,

¹⁶ Po staletí se poté v mapách užívalo střídavě obou označení, teprve na počátku 19. století se ujednotil název Tichý oceán (Quanchi & Robson 2005: 131).

přišla 8. listopadu 1521 na ostrov Tidore (součást Moluckých ostrovů, Indonésie), kde bylo nakoupeno koření. Mezitím byl poškozen i Trinidad, a tak nakonec 21. prosince 1521 vyplula pouze Victoria a s ní 47 mužů původní posádky a 13 otroků zpět do Španělska. V Seville Victoria zakotvila v pondělí 8. září 1522, kapitánem byl zmíněný účastník jihoamerické vzpoury Juan Sebastián Elcano (ibid.: 107-108).

O více než půlstoletí později, v letech 1577–80, obeplul Zemi Francis Drake, krátce po něm Thomas Cavendish a poté až v druhé polovině 17. století William Dampier – všichni tři byli angličtí piráti či korzáři (Quanchi & Robson 2005: 38). Nicméně Magalhães-Elcanova plavba je považována za první obeplutí Země v dějinách a znamenala převrat v evropském myšlení o velikosti a potenciálu světa mimo Evropu, pozměnila tehdejší poznatky a vedla k přesání map (srov. Todorov 2003 247-249; Quanchi & Robson 2005: 101). Zároveň započala novou fázi historie pro obyvatele tichomořských ostrovů, u kterých námořníci během dlouhých tranzitů zastavovali na několik dní či týdnů, načež pokračovali dále (Quanchi & Robson 2005: lxi).

Pokud jde o bezprostřední následky plavby, zisky z koření přivezeného do Španělska Victorií, poslední z pěti původních lodí, stačily na zaplacení nákladů celé tříleté expedice (Quanchi & Robson 2005: 101). Nicméně kromě samotného Magalhãese plavbu nepřežilo více než 90 % posádky. Z původních 260-280 mužů se do Sevilly vrátilo 18.¹⁷ Jedním z nich byl italský šlechtic a *sobresaliente*, Antonio Pigafetta.¹⁸

¹⁷ Ani v tomto ohledu nejsou údaje jednotné, můžeme se setkat s čísly od 17 do 22. Za nejčastěji udávaný počet v různých publikacích považuji právě 18, což potvrzuje i Kesley (2016: xvii).

¹⁸ Pigafettovi je samostatná pozornost věnovaná v následující kapitole.

2 Zvolená optika

Johannes Fabian (2014: 168-169) uvádí, že označení „jinakost“ či „jiný“ v antropologii nahradilo slovo barbar, divoch nebo primitivní, respektive umožnilo se těmto slovům vyhnout a jedná se tak spíše o maskovací označení.¹⁹ Díky vágnosti termínu tak bylo možno pokračovat v dosavadních výzkumech, jejichž terminologie se stala nedůvěryhodnou. Fabian (ibid.) dále zmiňuje, že slovo jinakost se v antropologii objevuje od 60. let, přičemž od let 80. se ve světle globalizovaného světa stává překonaným. Můžeme tak pozorovat určitou tendenci nebo snahu měnit věci tím, že změníme jejich jméno (srov. Todorov 2011: 133) a nezbyvá než se pokusit vysvětlit, co je „maskováno“ jinakostí a její konstrukcí v případě této stati.

Pigafettova Zpráva je na tomto místě chápána primárně jako vyjádření autorovy zkušenosti, nikoliv (emický) portrét kultury (srov. Crapanzano 2016: 11). V souladu s perspektivou historické antropologie tak v popředí zájmu stojí subjektivní zkušenost a praxe konkrétního člověka (srov. van Dülmen 2002). Na tomto základě se pak ve stati jinakostí rozumí subjektivní mentální konstrukt (Miller 2008: 587), respektive vztah utvářený v Pigafettově historickém textu, nikoliv objektivní vlastnost něčeho vzdáleného (srov. Storchová 2005: 410). Tato relace nebo zkušenost je Pigafettou různými způsoby a různou měrou reprezentována, prezentována, percipována, interpretována nebo reflektována. Peter Burke (2011: 99) poukazuje na to, že historické texty nejsou pouze odrazem nebo napodobením sociální reality, ale prostřednictvím těchto reprezentací sociální realitu konstruují či produkují. Storchová (2005: 410) v této souvislosti dodává, že vnější svět cestovatel nezobrazuje, ale vytváří s ohledem na vlastní kulturní a textovou zkušenost.

¹⁹ Z angl. disguise (srov. Fabian 2014: 168-169).

Konstrukce a jinakost jsou touto optikou úzce propojeny, respektive jinakost je výsledkem i důvodem konstrukcí, a zároveň každá konstrukce jinakosti je i konstrukcí sebe sama (Clifford & Marcus 1986: 23). Ve světle této perspektivy je potom celá stať mou konstrukcí Pigafettových konstrukcí (srov. Schütz 1962: 59-63; Asad 1986: 144). Pigafettova Zpráva je dále studována s pomocí metodologického rámce tematické analýzy, přičemž volbu nástroje ovlivnily především tyto faktory: historie a struktura spisu, dostupné údaje o osobnosti Antonia Pigafetty a existující studie podobného zaměření.

2.1 Východiska

Ohledně originálu Pigafettova spisu panuje řada nejasností, respektive originál se nedochoval a v současné době nevíme, jakým jazykem byl psán – existují čtyři rukopisy, tři ve francouzštině, jeden v benátském dialektu italštiny, žádný však není považován za původní²⁰ (srov. Robles 1985; McCarl 2019). Do dnešních dní prošel text celou řadou (re)edic a překladů (srov. McCarl 2019), jejichž odlišnost nebo zkreslenost vůči původnímu textu je tudíž nezjistitelná. Dle Valtrové (2011: 20) je poměrně běžnou praxí, že se historické zprávy dochovaly v různých verzích a překladech a ty, které máme k dispozici dnes, jsou pak výsledkem procesu, do kterého vstupovalo nebo mohlo vstupovat značné množství lidí. Historie Pigafettova spisu tuto praxi, myslím, poměrně dobře zachycuje.

Za vůbec první vydání se považuje francouzská verze z roku 1525, následoval její překlad do italštiny v letech 1536 a 1550 a poté do angličtiny 1555

²⁰ Pigafetta byl Ital, nicméně v samotné Zprávě píše, že je věnována francouzskému velmistru rhodského řádu, a oba jazyky se tak jeví jako rovnocenně pravděpodobné. Nabízí se myšlenka, že během plavby si Pigafetta vedl „terénní deník“ ve své mateřštině, který byl po návratu pro velmistra přeformulován do francouzštiny. Jedná se však spíše o spekulace, důkazy chybí a prapůvodní verze (ať už to znamená cokoliv) je dnes považována za ztracenou (srov. McCarl 2019).

a 1577 (Davies 2016: 153). Už od 16. století se vedou spory ohledně zkreslenosti jednotlivých edic, a přestože je dnes francouzská verze z roku 1525 považována za zkomolenou, po více než dvě staletí sloužila jako zdroj pro řadu dalších vydání a překladů (McCarl 2019: 86-92). Na konci 18. století objevil Carlo Amoretti v Ambroziánské knihovně v Miláně rukopis Zprávy v italštině. Ani ten není považován za původní, nicméně odstartoval celou řadu dalších edic, reedic, kritických edic a stále tak vznikají nové překlady překladů neoriginálu. Zároveň je určitým paradoxem, že ve španělštině dílo poprvé vyšlo až na konci 19. století a v portugalské pak dokonce až v roce 1938, po více než 400 letech od prvního francouzského vydání (ibid.).

Současné edice pak zpravidla čerpají z obou verzí, francouzské i ambroziánské. V češtině byl spis vydán poprvé v roce 1975 v překladu Vladimíra Mikeše a poté v roce 2004 v překladu Josefa Hajného. Mikeš čerpá z ambroziánského (Amorettoho) spisu v reedici Andrea da Mosto vydaného v Římě roku 1894, Hajný pak v překladu vychází především z vydání Andrea Canova (Padova 1999), ale také Camila Manfroniho (Milán 1929) i zmíněného Andrea da Mosto. V této studii používám obě česká vydání s větším důrazem na to novější. Spíše v ojedinělých případech, pro dílčí upřesnění nebo ujištění se, bylo využito i anglické a francouzské verze, na tu však není v textu přímo odkazováno, jelikož cílem nebylo posuzovat jazykové nuance způsobené různými překlady a vydáními, byť by taková studie byla bezesporu zajímavá.

Práce s přeloženými (historickými) texty není v sociálněvědním výzkumu neobvyklá (Bernard 2011: 420). Lundy (2008: 397) zmiňuje například analýzu záznamů soudních procesů s Janou z Arku, původně zapsaných latinsky, dnes k dispozici v angličtině. Na druhou stranu jakýkoliv přepis historického dokumentu, ať už se jedná o překlad či pouhý přepis, je problematický, protože je jím původní text zákonitě pozměněn (Flick et al. 2004: 288). V obou případech pak výzkumník provádí překlad překladu, jelikož každý

kvalitativní výzkum je v určité míře tlumočnickým aktem ve smyslu překládání neznámého do známého, což sebou přináší i mnohá úskalí (srov. Asad 1986: 160-164). Tato pohnutá minulost spisu, respektive skutečnost, že je pracováno s jazykovým překladem, jehož originál neexistuje, je tak jedním z východisek pro volbu postupů.

Tím dalším je formát a struktura díla (srov. Flick 2009: 256). Ten, byť se žánrově nejedná o deník ani kroniku (Robles 1985: 389-390), je pojat událostně chronologicky a bez retrospekcí – začíná krátkým uvedením do děje před vyplutím ze Sevilly a končí návratem tamtéž. Na druhou stranu je ale obsahově a dějově nekonzistentní, hojně prostoupen tím, co Roland Barthes (2007: 817) označuje prvkem zrychlení historie, kdy větné celky, odstavce nebo stránky pokrývají značně odlišně dlouhé časové úseky – od jedné podrobně popsané situace po několik týdnů či měsíců zmíněných pár slovy.²¹ Zároveň autor neřídka přechází mezi tématy a myšlenkami bez zjevnější nebo vysvětlené návaznosti a text tak místy připomíná soubor poznámek a výčet vjemů, což je do určité míry patrné i z řady úryvků, které jsou součástí hlavní části stati.

Podstatným faktorem je skutečnost, že o osobě Antonia Pigafetty je známo jen velmi málo (Robles 1985: 386), respektive nevíme téměř nic o jeho životě mimo léta strávená na lodi. Byl rytířem rhodského řádu²² (ibid.) a plavby se účastnil, aby dle svých slov „spatřil tyto věci na vlastní oči, neboť by uspokojily nejen mou zvědavost, ale svědectví o nich by mi zajistilo i trvalé místo v paměti potomků“ (s. 15). V textu dále uvádí, že je dílo věnováno Philippu de Villiers de l'Isle-Adam, velmistru Rhodského řádu. Jako člen posádky zastával pozici *sobresaliente*,²³ muže ve zbrani, a zároveň byl jmenován oficiálním kronikářem expedice (Quanchi & Robson 2005: 136). Zapsán byl jako

²¹ Například tranzit přes oceán při zpáteční cestě na přelomu jara a léta 1522 (s. 116).

²² Tj. řád maltézských rytířů, též řád sv. Jana Jeruzalémského nebo řád johanitů.

²³ Viz str. 13 této práce.

„Antonio Lombardo, narozen ve Vicenze, národnost Lombardská“ (Kesley 2016: 144-145). Sám sebe v úvodu Zprávy představuje jako „urozeného pána z Vicenzy“ (s. 15), přičemž Vicenza byla za jeho života součástí Benátské republiky (Domenico 2002: 392).

O Pigafettově osobním životě pak nevíme s jistotou prakticky nic. Je určitou ironií, že díky jeho mnohdy detailním zápiskům se dočteme, že na Velký pátek 1520 jedl navzdory křesťanské tradici maso (za což se také kaje), nebo že v pondělí odpoledne 25. března 1520 zakopl o ráhno, spadl přes palubu do moře a téměř utonul. Avšak není známo ani datum jeho narození nebo úmrtí.²⁴ Bylo by tak spíše spekulací snažit se v analýze zohlednit Pigafettovy osobnostní rysy, filtry či subtexty, které nepochybně formovaly jeho vidění a výkladový rámec (srov. Storchová 2005: 410-423). Ve světle těchto okolností se přikláním k pojetí zdrojového dokumentu a jeho inherentních vlastností jako převážně soběstačných, jelikož okolnosti vzniku jsou ve větší míře neviditelné a nevypátratelné (srov. Burke 2005: 85-87; Flick et. al 2004: 289).

V neposlední řadě sehrávají podstatnou roli dosavadně uskutečněné výzkumy podobného zaměření i skutečnost, že existují i další písemná svědectví o plavbě, byť nejsou zdaleka tak rozsáhlá: lodní deník kapitána Francisca Alba, zápisky janovského lodivoda, zápisky anonymního portugalského člena posádky, výpovědi svědků jihoamerické vzpoury (dnes v archivu v Seville) a text založený na rozhovorech s přeživšími po návratu do Španělska, jehož autorem je Maximilianus Transylvanus (Murphy & Coye 2013: 50, 244). Tyto texty (či některé z nich) v minulosti vyšly souhrnně v různých edicích, překladech i dobách (např. Stanley 1874; Guillemard 1890; Nowell 1962; Castro 2007).

²⁴ Narození bývá zpravidla datováno do rozmezí 1480-1491, úmrtí do třicátých let 16. století.

Robles v článku z roku 1985 uvádí, že bylo doposud napsáno jen velmi málo o tom, jakým způsobem Pigafetta popisuje neznámo, a namísto toho se studie soustředí spíše na posuzování historické přesnosti (ibid.: 386-388). Do dnešních dnů se repertoár rozšířil a můžeme v něm rozlišit především dva hlavní proudy: studie zaměřené na historii samotného spisu (např. Robles 1985; McCarl 2019) a studie zaměřené na konkrétní rovinu či oblast spisu a její srovnání s jinými historickými texty a/nebo současnými poznatky. Příkladem může být porovnání vykreslení osobnosti Magalhãese v díle Pigafetty a dalšího člena posádky, jehož písemné svědectví se zachovalo – Francisca Alba (Aramburu et. al 2019); srovnání diskurzivních technik Pigafetty, Francise Prettyho a Francise Drakea (Cachón & Valverde 2019); Pigafettovo vykreslení patagonských obrů jako součást středověké či renesanční tradice konstrukce jinakosti (Davies 2016; García 2018); nebo analýza vzpoury proti Magalhãesovi zahrnující i Pigafettovo pojetí (Murphy & Coye 2013).

2.2 Postupy

S uvědomím zmíněných východisek nadále pracuji s metodologickou koncepcí Bernarda a Gravleeho (2015: 533), kteří rozlišují dva zastřešující proudy textuální analýzy: lingvistickou a sociologickou tradici. K lingvistické tradici se vážou postupy narativní analýzy, konverzační analýzy, (kritické) diskurzivní analýzy, interpretativní analýzy aj. Tyto přístupy, v mnohém značně odlišné, spojuje zájem o text v návaznosti na používaný jazyk a jeho variabilitu v interakci (srov. Bernard & Gravlee 2015; Bernard 2011; Flick et al. 2004; Flick 2009; 2014). Oproti tomu sociologická tradice zkoumá text jako vzhled do (autorovy) zkušenosti, kdy nás zajímají schémata, vzorce a další tematické, ale nikoliv primárně lingvistické prvky ve zkoumaném textu (Bernard & Gravlee 2015: 533). Do této kategorie spadá zakotvená teorie, obsahová a tematická analýza a analytická indukce (ibid.).

Byť, dle mého názoru, zaujímá analýza diskurzu prominentní místo v rámci přístupů k analýze textů, nepovažuji v souladu s výše uvedeným za vhodnou volbu metodologické rámce spadající do lingvistické tradice. Různé varianty analýzy diskurzu reprezentované např. Michelelem Foucaultem, Normanem Faircloughem, Ruth Wodak, Jonathanem Potterem a řadou dalších (srov. Flick 2014: 143-144) propojuje pojetí jazyka jako konstruktivního a performativního média využívaného v konkrétním sociálním kontextu za konkrétním účelem (Flick 2007: 116) a každá analýza diskurzu je tak určitým mikrolingvistickým počinem (Barker & Galasinski 2001: 26). Takováto důsledná lingvistická orientace je ve stati z uvedených důvodů upozaděna.

V rámci sociologického proudu analýzy textů spojuje analytickou indukci a zakotvenou teorii snaha o kauzální vysvětlení jevů, testování více případů a využívání technik teoretického vzorkování (Bernard & Gravlee 2015: 541-546), což z mého pohledu koresponduje se zaměřením práce okrajověji oproti obsahové a tematické analýze. Oba tyto přístupy mají reduktivní povahu s cílem data segmentovat, třídit, shrnout a rekonstruovat způsobem, který zachycuje důležité komponenty v datovém souboru (srov. Flick 2009: 232; Ayres 2008: 867). Obsahová analýza je historicky spojena s pozitivistickým paradigmatem a kvantitativními postupy (Neuendorf 2019: 212), později byla vyvinuta i její kvalitativní varianta, která se v mnohém podobá tematické analýze (ibid.), avšak kvalitativní obsahová analýza je určena primárně pro analýzu rozhovorů nebo mediálních sdělení a jejich následné srovnávání (Flick 2009: 328). Proto je v tomto postupu doporučována kategorizace výhradně na základě teorií, což značně usnadňuje následnou komparaci více zdrojových materiálů, avšak může vést ke zkreslení obsahu a jeho významu (ibid.). V neposlední řadě je obsahová analýza zaměřena především na zamýšlený informační obsah sdělení (Flick et al. 2004: 288). Pro tyto atributy ji považuji za méně kompatibilní pro účely stati.

Tematická analýza coby samostatná metodologie byla vyvinuta na teoretickém pozadí konstruktivistického paradigmatu původně v psychologii v 70. letech (Neuendorf 2019: 212) a dnes představuje jednu z nejčastěji používaných analytických metod v kvalitativním výzkumu (Guest et al. 2012: 11). Základem je proces identifikace témat v datech, která zachycují význam relevantní pro výzkumnou otázku. Tímto způsobem tematická analýza pomáhá identifikovat (opakující se) vzorce v datech (Flick 2013: 147). Výsledným produktem je popis a interpretace těchto vzorců, na které je soubor dat redukován, na rozdíl od axiálních a otevřených kódovacích strategií charakteristických pro zakotvenou teorii, které se snaží data primárně obohatit (Ayres 2008: 867).

Během postupu tematické analýzy jsou části dat odděleny od jejich původního kontextu a následně a znovu kontextualizovány v rámci identifikovaného tématu (Ayres 2008: 868). Kategorie jsou v rámci procesu rekonceptualizovány, přejmenovány, reorganizovány, sloučeny, rozděleny nebo vyřazeny, zkrátka nejsou statické (ibid.). Konkrétní strategii správy dat čerpám z koncepce vyvinuté psycholožkami Virginií Braun a Victorií Clarke (2006). Ty doporučují následující vícefázový rekurzivní postup (ibid.: 87):

- 1.) Seznámení s daty
- 2.) Vytváření počátečních kódů
- 3.) Vyhledávání témat (seskupování kódů)
- 4.) Revize témat
- 5.) Definování a pojmenování témat
- 6.) Vypracování zprávy

Jednotlivé body této strategie zahrnují: ad 1.) opakované čtení, hledání významů a vzorců, seznamování se s dílčími aspekty textu a vytváření prvotních nápadů. Ad 2.) identifikaci základních datových rysů a odkazování na informace v nich obsažených. Kódovaná data se liší od analytických jednotek (tj. témat), která jsou širší. Zároveň textuální celek může být nekódovaný,

kódovaný jednou i několikrát. Ad 3.) analýzu kódů, jejich přeskupování a třídění. Ad 4.) kontrolu a přezkoumávání – údaje v rámci témat by se měly smysluplně spojovat, zatímco mezi tématy by měly být jasně identifikovatelné rozdíly; pokud se tak neděje, je zapotřebí vrátit se k předchozím krokům. Ad 5.) identifikaci příběhů, které každé z témat vypráví a které zároveň musí korespondovat s výzkumnou otázkou. Ad 6.) tematická analýza by měla poskytnout kriticko-reflexivní popis těchto příběhů za pomoci příkladů a výňatků z textu.

Tento popis nazývají Braun a Clarke (2006) analytickým vyprávěním, které by mělo jít nad rámec pouhého popisu dat a uvést argumenty ve vztahu k výzkumné otázce (ibid.: 87-93). Výhodou uvedeného postupu a tematické analýzy obecně je flexibilita a široká aplikovatelnost na různé typy textuálních dat, slabou stránkou přístupu je pak zejména nemožnost odhalit vlastnosti používaného jazyka (ibid.: 97). Výsledkem tematické analýzy je strukturovaný přehled významových celků a zvýraznění významových shluků v návaznosti na výzkumnou otázku, neboli vyvinutí a převyprávění příběhu z analyzovaných dat (Neuendorf 2019: 212-213).

Co se týče konkrétního postupu analýzy, Pigafettova Zpráva byla nejprve opakovaně přečtena, přičemž čerpám z vydání z roku 2004 v překladu Josefa Hajného i ze staršího vydání z roku 1975 v překladu Vladimíra Mikeše. Následně byla postupně vytvářena datová tabulka, kdy u jednotlivých textuálních celků různé délky – od slovních spojení po několik vět – byla zaznamenána strana v knize, odstavec na straně, tematické jednotky a motivy výňatku (kódy), geografická oblast vázaná k výňatku a poznámka v podobě doslovné citace a/nebo mého komentáře. Tematické jednotky a motivy všech zaznamenaných slovních celků byly poté shlukovány do zastřešujících kategorií – témat (viz obr. č. 1).

1	str.	odst.	kategorie	tematické jednotky, motivy	geografická oblast	pozn.
142	34	1	jazyk a vnímání světa	výslovnost patagonských obrů	Patagonská úžina	"jejich
143	70	4	jazyk a vnímání světa	vzájemné pozdravy, komunikace	Borneo, ústí Brunei	"mával
144	43	3	jazyk a vnímání světa	zaznamenávání cizích slov - postup	Filipíny, Mindanao	"Ještě p
145	71	4	jazyk a vnímání světa	způsob komunikace s náčelníkem	Borneo, ústí Brunei	"Tu nár
146	86	3	jazyk a vnímání světa	žárlivost, podezření, sexualita	Moluky, Tadore	"Muži c
147	32	5	jídlo	bylina, chuť, nedostatek jídla, hlad	Patagonská úžina	"Roste
148	59	2	jídlo	stravovací návyky a způsoby přípravy	Filipíny, Cebu	"Jídla je
149	67	3	jídlo	způsoby servírování, chuť - moc solí	Filipíny, Panglao	"hostiti
150	117	1	jídlo	umírání hladem, návrat domů	Španělsko, San Lucar	"V sobc

Obr. č. 1.: ukázka datové tabulky

Výsledná tabulka zahrnovala přes 1800 datových záznamů. Jednotlivé textuální celky byly mnohdy označeny více kódy, stejně tak byla nejednou vyjmuta část jednoho již označeného celku a následně okódována odlišně. Zpracování kódů v tabulkovém procesoru umožnilo řazení a organizaci dat dle různých kritérií, díky čemuž mohla být data nadále přeskupována, tříděna, slučována a přejmenována.

Braun a Clarke (2006: 97) upozorňují, že je vždy důležité zvolit takové metody, které jsou kompatibilní s předmětem a cílem výzkumu. Cílem této části bylo vysvětlit, jak a proč jsem při volbě postupoval. Nemyslím si, že by tematická analýza byla jediným možným nebo snad jediným „správným“ způsobem zkoumání konstrukce jinakosti ve Zprávě, nicméně doufám, že je v tuto chvíli zřejmější, proč ji považuji za daných okolností za vhodnou. Mimoto s tematickou konceptualizací textuálních reprezentací sociokulturní reality, respektive s vyčleněním a následným studiem témat ve velké míře pracuje celá oblast historické antropologie (srov. van Dulmen 2002), jejíž zájem o konkrétního člověka (a jeho subjektivitu) v konkrétním dějinném období je této stati blízký.

2.3 Poznámka k terminologii a formální úpravě

Valtrová (2011: 11-12) poukazuje na obtížnost výběru vhodné terminologie v případě studia historických spisů, kdy je zapotřebí zvolit termín pro označení lidí, kteří jsou v nich vyobrazováni, respektive žádný jednostranně vhodný patrně neexistuje (ibid.), což autorka vyřešila používáním označení „jiní“ (v uvozovkách). V současné anglicky psané antropologicky zaměřené literatuře se můžeme setkat s označením *indigenous people*, které je sice poměrně široce používané, ne však zcela bezproblémové (srov. Tsing 2007: 34-39; Clifford 2007: 197-198), přičemž český ekvivalent *domorodci* mi subjektivně zkrátka připadá nešikovný. Nakonec tedy používám především obecné označení lidé nebo tamní obyvatelé, které je sice možná vágní, ale díky tomu snad i relativně nezabarvené. Pro zvýraznění některých Pigafettových distinktivních nebo zobecňujících konstrukcí používám v daných případech i označení ne-Evropané (popř. mimoevropané) nebo druzí. Vždy záleží na konkrétních okolnostech, přičemž plně souhlasím s tvrzením Valtrové, že je skutečně obtížné opakovaně používat konotačně zabarvená pojmenování a přitom adekvátně pokrýt záměr sdělení.

V první části této kapitoly vymezuji, jak je ve stati chápán pojem jinakost. Byť Johannes Fabian (2014: 179) upozorňuje na to, že cizost není nezbytnou vlastností jinakosti, pokud se v tomto textu vyskytuje slovo cizí, je jím myšleno totéž, co jiný. Zároveň byla výše vymezena konstrukce jako zastřešující označení pro způsob reprezentace, popis, vyobrazení aj. – i tato slova se, v zájmu schůdnější čitelnosti a vyhnutí se neustálému opakování stejných slov, v textu vyskytují a jsou vždy myšlena jako nástroj konstrukcí (srov. Burke 2011: 99).

Jednotlivým tématům se snažím věnovat rovnocennou pozornost, avšak jejich zastoupení ve Zprávě se rozsahem různí, což se do určité míry

projevilo i na rozsahu jejich zpracování. Témata jsou řazena abecedně, bez ambicí některé z nich upřednostňovat nebo je jiným způsobem hierarchizovat. Zdrojový dokument, tedy Zpráva o První cestě kolem světa, je ve stati označován jen jako Zpráva. Vlastní jména jsou použita zpravidla v jejich původní transkripci, příkladem je portugalská varianta jména Fernão de Magalhães,²⁵ výjimku představuje Kryštof Kolumbus, jehož počeštěná verze jména je v českém prostředí, podle mě, neodmyslitelně ustálena.

Témata jsou v souladu s metodologií prokládána úryvky Zprávy. Ty jsou vždy ocitovány uzávorkovaným číslem strany a zpravidla i geografickým upřesněním (např. Východní Timor, s. 109). V těchto případech používám pro přehlednost současné označení daného území či státu. Přestože bylo při analýze využíváno obou českých vydání, citace jsou čerpány vždy pouze z toho novějšího z roku 2004 a v zájmu zachování co největší plynulosti a provázanosti textu jsou vymezeny pouze uvozovkami, nikoliv kurzívou.

Uvozovky nejsou využívány ani v případě použití relačních pojmů zahrnujících perspektivu mluvčího i adresáta, o nichž již byla řeč – cizí, druzí, jiní apod., byť si uvědomuji, že mohou být problematické a snažím se s nimi proto nakládat s nejvyšší opatrností. Zároveň se ale přikláním ke stylistickému řešení Bergera a Luckmanna (1999), dle kterého přemíra uvozovek působí v textu rušivě, přičemž sociální vědec ze své podstaty vězí v uvozovkách až po krk (ibid.: 9-10). Mou snahou je nejednoznačným pojmům v daných kontextech spíše vtisknout jasnější obrysy, ne poskytovat alibi.

²⁵ Španělsky Fernando Magallanes, latinsky Ferdinandus Magellanus, anglicky Ferdinand Magellan.

3 Analytické vyprávění

Název této kapitoly odkazuje k terminologii navrhované psycholožkami Braun a Clarke (2006). Totiž, každé téma vypráví určitý příběh a mým cílem na tomto místě je tyto příběhy koherentně a přesvědčivě převyprávět za pomoci příkladů a výňatků z textu (srov. Braun & Clarke 2006: 92-93). Pro tyto účely byly identifikovány následující tematické celky: cizí tělo; dar a směna; jazyk a vnímání světa; jídlo; násilí; rituál a víra; sexualita; subsistenční strategie. Každé z témat představuje samostatnou oblast nebo subdisciplínu²⁶ současné antropologie a zároveň úzce souvisí s konceptem kulturních univerzálií (srov. Murdock 1945; Brown 1991), jejichž podoba je závislá na konkrétním kulturním prostředí a dějinném období. V neposlední řadě se jedná o témata rezonující historickou antropologií (srov. van Dülmen 2002), která je silně orientována právě na období raného novověku (ibid.: 89). Tato východiska posloužila k lepšímu uchopení jednotlivých témat, nicméně není zde cílem zabývat se, v obecné rovině, antropologií (např.) násilí, ale i s její pomocí spíše násilím v podání konkrétního člověka počátku 16. století.

Dále je rozlišováno několik hlavních geografických oblastí: Alor, Argentina a Ohňová země, Borneo, Brazílie, Filipíny, Mariany, Moluky a Východní Timor. Nejedná se o všechna místa zaznamenaná ve Zprávě, nicméně mnohá další jsou v ní pouze uvedena a pro účely stati tudíž nevyužitelná. Rámcové geografické rozlišování je užitečné pro reflexi variability kulturních prvků v prostoru, nebo naopak neoddělitelnosti určitého fenoménu od daného prostředí. Na druhou stranu Pigafetta věnuje jednoznačně nejvíce pozornosti Filipínským ostrovům, což se nepochybně promítlo i v této stati. I přesto se snažím být v rámci možností vůči ostatním geografickým oblastem nepřezíravý a čerpat co možná nejrovnoměrněji i z těch mimofilipínských.

²⁶ Ve smyslu „anthropology of...“.

3.1 Cizí tělo

Pokud nahlížíme na lidské tělo jako na prostředek kulturního vyjadřování (srov. Douglas 2003: 72), pak můžeme ve Zprávě rozlišit určitý kulturní dimorfismus: oblečené Evropany a nahé ne-Evropany. Nahota utváří obraz zobecnělé mimoevropské kultury od momentu prvního vzájemného kontaktu, respektive od první Pigafettovy zmínky v oblasti dnešního Rio de Janeiro (s. 20), až po Východní Timor, poslední pevninskou zastávku během zpáteční cesty z Moluk (s. 109). Ve Zprávě jsou napříč prostorem popisovány různé kulturní prvky v této stati reprezentované jednotlivými tématy, přičemž v rozdílných geografických oblastech se tyto prvky více i méně odlišují. Co však Pigafettova pojetí většiny mimoevropských společností spojuje, je právě nahota, což je patrné i z opakovaně užívané fráze: „chodí nazí jako ostatní“ (např. s. 69; s. 74; s. 78; s. 86; s. 109; ...).²⁷

V cestopisech 15. – 17. století jsou šaty obvykle synonymem pro kulturu a civilizovanost a jejich absence pak atributem divoštví a nevzdělanosti (Storchová 2005:440). Obdobně nahotu původních obyvatel Ameriky odsuzuje ve svých lodních denících Kolumbus (Todorov 1996: 31). Pigafettův postoj k nahotě je ambivalentní. Může být jedním z důvodů k opovržení: „Tento ostrov obývají divocí lidé podobní zvířatům: jedí lidské maso, nemají vlastní krále a s výjimkou často zmiňované kůry (*stromů*) chodí nazí“ (Alor, s. 108); i jedním z důvodů k obdivu: „Dívky byly nejenom velmi krásné, ale barvou kůže a výškou se ani příliš nelišily od našich žen. Na sobě měly jenom kousek plátna z palmové kůry, sahající od pasu ke kolenům. Jiné byly úplně nahé“²⁸ (Filipíny, s. 53). Pravděpodobně nejčastěji je ale nahota jen jednou z mnoha dalších charakteristik, součást výčtu, jací (všichni tito) lidé jsou: „Cení si tady

²⁷ Jak je uvedeno v kapitole 2.3, tato i všechna následující uzávorkovaná čísla stran vždy citují či odkazují na 2. české vydání Zprávy z roku 2004 v překladu Josefa Hajného.

²⁸ Ve Zprávě jsou za nahé považováni lidé zcela nazí i ti se zakrytými genitáliemi.

bronzu, rtuti, skla, cinobru (...), nejvíc ale skla a brýlí. Obyvatelé chodí nazí jako ostatní a pijí rtuť. Nemocní proto, aby se vyčistili, zdraví proto, aby neomocněli“ (Borneo, s. 74).

Úryvek o filipínských dívkách (krásných a stejně vysokých, jako jsou „naše ženy“) otevírá způsoby konstrukce skrze hodnocení vzhledu a Pigafettovu reflexi vzrůstu a tělesné stavby cizího těla. Valtrová (2010: 24) uvádí, že jedním z nejčastějších bájných motivů středověkých zpráv jsou *lidská monstra*. Le Goff (2008: 807) v této souvislosti mluví o *antropomorfních bytostech* nebo *obludách*. V Pigafettově (byť raně novověké) Zprávě se můžeme setkat s patagonskými obry. Zatímco středověcí misionáři existenci lidských monster spíše vyvraceli (Valtrová 2010: 31), Pigafetta přítomnost obrů opakovaně zmiňuje v oblasti Río de la Plata (Argentina, s. 23) a především v oblasti Puerto San Julián: „Jednoho dne se však na břehu zjevil nahý muž obrovské postavy, tančil, zpíval a na hlavu si sypal prach. (...) Byl tak vysoký, že jsme mu sahalí do pasu. (...) Hlavní kapitán mu dal najíst i napít a mezi jinými věcmi mu ukázal i velké ocelové zrcadlo. Když se v něm uviděl, velmi se poděsil a uskočil dozadu, přičemž srazil na zem tři nebo čtyři naše muže. (...) O šest dní později jsme zahlédli divocha sbírajícího dříví (...). Tento obr byl ještě větší a urostlejší než ostatní (...). Po dvou týdnech jsme spatřili čtyři takové obry. (...) Ti obři běhají rychleji než koně“ (Argentina, s. 24-26). Oblast Puerto San Julián je vyobrazena jako území výhradně obrů a nikoho jiného, protože „hlavní kapitán tyto lidi nazval Patagonci“²⁹ (s. 27). Na vykreslení obrů tak můžeme nahlížet jako na fantaskní, mytický způsob reprezentace, nebo, v souladu s pojetím Le Goffa (2008: 799-810) jako na projevy tajemna. Takové konstrukce se však ve Zprávě vyskytují spíše sporadicky. Jeden z dalších příkladů představují

²⁹ Ze španělského *la pata*, tj. (zvířecí) tlapa.

dlouhověcí lidé z oblasti dnešního Rio de Janeiro, kteří se dožívají sto dvaceti pěti až sto čtyřiceti let (Brazílie, s. 20).

Mimo výšky cizího těla Pigafetta hodnotí jeho stavbu a vzhled. Všimá si například statnosti či urostlosti postavy, tělnatosti, výrazného ochlupení, barvy kůže i celkové atraktivity či fyzické krásy. Zatímco předešlé charakteristiky jsou relativně měřitelné a porovnatelné, fyzická krása či atraktivita je především odrazem Pigafettova vkusu, čímž se vymykají převažujícím objektivizujícím popisným konstrukcím. Byť je na krásu tamních žen poukazováno častěji než v případě mužů, takto Pigafetta například vykresluje autoritu ostrova Mindanao:³⁰ „Podle oděvu soudě, byl to slušný člověk a také to byl snad nejkrásnější domorodec, jakého jsme tady spatřili. Havraní vlasy mu spadaly až na ramena, přes ně měl hedvábnou roušku a v uších se mu houpaly dva zlaté kruhy. Oblečen byl do bavlněného oděvu vyšíváného hedvábím, který mu splýval od pasu ke kolenům. (...) Voněl storaxovým balzámem, pleť měl olivovou a byl celý pomalovaný“ (Filipíny, s. 44). Ne všechny popisy jsou však takto obdivuplné: „Jejich ženy nejsou tak vysoké jako muži, ale zato pořádně tlusté. Celí užaslí jsme si je prohlíželi. Mají prsy dlouhé aspoň půl lokte, jsou oblečeny a pomalovány jako jejich muži, jen přirození jim zakrývá kožešinka“ (Argentina, s. 24-25).

Tyto subjektivní reprezentace hodnocení vzhledu nemusí být nutně výsledkem, respektive nemusí jít ruku v ruce s pozitivní nebo negativní zkušeností s tamními lidmi v dané oblasti. Ve Zprávě je například popisována situace, kdy po několikaměsíční plavbě Tichým oceánem³¹ posádka spatřila první pevninu, ostrov Guam, kde měly být doplněny zásoby, avšak namísto toho „tamní domorodci přicházeli na naše lodě a kradli, co jim přišlo pod ruku, ani

³⁰ Není spolehlivě doloženo, zda se jednalo skutečně o Mindanao či některý z jiných filipínských ostrovů.

³¹ Pigafetta uvádí, že do Tichého oceánu vpluli ve středu 28. listopadu 1520 a ke Guamu dorazili 6. března 1521 (s. 34-36).

jsme je nestačili hlídat“ (Mariany, s. 36). Následně došlo k násilnému střetu, vypalování vesnice a ztrátám na životech. I přes tuto zkušenost jsou guamští ostrované vykresleni následujícím způsobem: „I ženy chodí nahé, jen na přirození si dávají proužek z blány tenké jako papír, kterou loupají z palmové kůry. Jsou krásné, štíhlé a světlejší než jejich muži. (...) Jsou chudí, ale důmyslní a mají zlodějskou povahu. Proto jsme tyto tři ostrovy pojmenovali Zlodějské“ (Mariany, s. 37-38).

Další rovinu Pigafettova pojetí cizího těla představují tělesné modifikace. Ty se týkají vlasů a vousů (holení, barvení, splétání), zdobení těla (malování, zdobení artefakty), propichování (rtů a uší), zubů (barvení) a modifikací pohlavních orgánů (obřízka, omotávání penisu, roztahování vaginy). Pigafetta využívá přirovnání k evropskému světu, kdy si například patagonští obři stříhají vlasy podobně jako mniši (Argentina, s. 26), obyvatelé Bornea jsou obřezáni jako židé (s. 74) nebo lidé na výše zmíněném Guamu nosí klobouky z palmového listí podobné albánským (Mariany, s. 37). I v případě modifikací občas Zprávou explicitně rezonuje autorova subjektivita nebo hodnotící stanovisko: „Zdejší muži si nádherně malují těla a stejně jako jejich ženy si zdobí obličej ohněm. Mají krátké vlasy a jsou bez vousů, kterých se zbavují stříháním. Oblékají se do sukýnek z papouščího peří, přičemž nejdelší pera mají na zadku, což vypadá velice směšně. Skoro všichni mají ve spodním rtu tři otvory, do nichž zastrkují oblé, asi na prst dlouhé kameny, vyčnívající ven. Ohanbí nechávají odkryté, tělo je bez chlupů a muži i ženy chodí neustále nazí“ (Brazílie, s. 21).

Tuto kapitolu věnovanou tělu otevírá východisko, se kterým v různé míře pracuje celá oblast dnes označovaná jako antropologie těla: kultura ovlivňuje, jak svá těla používáme (Douglas 2003: 72; srov. Barnard & Spencer 2002: 114). Na tomto místě se nabízí zamyslet se i nad pohledem z druhého konce: jak kultura ovlivňuje zacházení s tělem druhých. Ve Zprávě jsou patrné

tři stěžejní přístupy k cizímu fyzickému tělu: tělo je dehumanizováno, asimilováno nebo uctíváno. Dehumanizace těla se projevuje fyzickým násilím i mocensky – lidé jsou zajímáni kvůli výkupnému nebo za účelem zotročení: „Hlavní kapitán dal dvojici mladších a povolnějších (*patagonských obrů*) chytit, protože je chtěl odvézt do Španělska“ (Argentina, s. 25). Asimilace cizího těla probíhá skrze jeho oblékání do evropských šatů, které jsou navíc zpravidla darem, důkazem dobrých úmyslů. Tělo je v této souvislosti mnohdy vyobrazeno jako nemohoucí, hodno poupravení: „Oblékli jsme mu (*králi ostrova Cebu*) oděv, na hlavu posadili čepici“ (Filipíny, s. 51). Co se týče fyzického projevu úcty, Pigafetta nejednou zmiňuje vzájemné objímání (např. s. 42; s. 46; s. 70) i jiné projevy náklonnosti: „Král (*ostrova Tidore*) vystoupil na naše loď, kde jsme mu všichni políbili ruku“ (Moluky, s. 79), nicméně z textu není patrné, zdali tyto způsoby jednání neinicují sami Evropané, a nejsou tak spíše dalším asimilačním prvkem.

S uvedenými třemi přístupy k cizímu tělu se v různých podobách můžeme setkat i u Pigafettových současníků: u Kolumba, který považoval americké indiány spíše za součást krajiny (Todorov 1996: 45); Cortése, který sice nenahlížel na indiány jako na věci, ale ani jako na plnohodnotné subjekty schopné samostatných rozhodnutí, čímž legitimizoval jejich zotročování (ibid.: 154); nebo Bartolomého de Las Casas, křesťanského misionáře a zastávce nenásilné asimilace (ibid.: 198), který sice projevuje indiánům náklonnost, ale příliš jim nerozumí (ibid.: 207). Přístupy, které pro účely této stati označuji dehumanizací, asimilací a uctíváním, v teoretické rovině korespondují s typologií předloh pro výklad cizího Ortfrieda Schöfftera (dle Storchová 2005: 411), totiž cizí jako protiklad k vlastnímu; asimilovatelný doplněk vlastního; nebo partner (ibid.).

Souhrnně lze říct, že pojetí cizího těla se ve Zprávě zrcadlí v několika rovinách – v nahotě, tělesné stavbě a vzrůstu, vzhledu a tělesných

modifikacích i ve vztahu k fyzickému tělu druhého. Obdobně jako v cestopise Kryštofa Haranta³² (dle Storchová 2005: 438) je i ve Zprávě vztah k cizímu tělu do jisté míry voyeurický – tělo jakoby si říkalo o to být pozorováno a popisováno, případně hodnoceno. Zároveň je patrný určitý rozpor, nebo možná jen nevysvětlený rozdíl, mezi (nahým) divokým tělem a (nahým) tělem hodným obdivu, jelikož Pigafetta apriorně neodsuzuje nahotu druhých, což není zcela běžné u autorů zpráv v 15. a 16. století (srov. Storchová 2005; Todorov 1996).

3.2 Dar a směna

V rámci směnného obchodu a obdarování se Pigafetta zaměřuje především na záměry a prostředky (předměty), díky čemuž je téma v jeho podání hojně reprezentováno výčty. Dary jsou nástrojem komunikace, pomyslným univerzálním jazykem vyjadřujícím přátelství a mír, vítání a loučení, i argumenty na odvracení konfliktu: „Jsou to nejsurovější lidé v těchto končinách Indií. Luky a šípy mají z bambusu, jídlo a pití nosí v jakýchsi pytlích z listí. Když nás jejich ženy zpozorovaly, přiblížily se k nám s luky a šípy, ale jakmile jsme je obdarovali nějakými drobnostmi, ihned jsme si je získali“ (Alor, s. 108).

Z pohledu posádky představují obdržené dary především jídlo a pití, různé dekorativní předměty a šperky. Dávanými dary jsou nejčastěji šaty, sukna a látky. Vzniká tak určitý recipročně asimilační proces, kdy (hladoví, ale oblečení) Evropané přijímají (tamní) rýži, zvířata nebo jejich maso (od rybího, slepičího nebo vepřového po papouščí, guanačí či tapíří), víno, koření nebo betel; zatímco (nehladovým, ale nahým) ne-Evropanům věnují (evropské) ošacení a čepice, látky, zrcátka, nože, hřebeny, rolničky a jiné ozdoby nebo papír. Dar může, mimo jiného, být i záminkou pro lest: „Obdaroval je

³² Dílo vyšlo poprvé v roce 1608 pod názvem Putování aneb cesta z Království českého do Benátek a odtud po moři do země Svaté, země judské a dále do Egypta.

(*Magalhães patagonské obry*) mnoha noži, nůžkami, zrcadly, rolničkami a skleněnými korály. Když měli ruce plné věcí, přikázal, aby (*muži z posádky*) přinesli pár okovů, a dal jim na srozuměnou, že jde o další dárky“ (Argentina, s. 25).

Směnný obchod představuje strategii pro získávání jídla i cíl celé plavby, kdy měly být na Moluckých ostrovech získány zásoby hřebíčku. O průběhu směňování hřebíčku se Pigafetta vyjadřuje následovně: „Zbytek středy a celý čtvrtek jsme nakupovali hřebíček jako posedlí. (...) Ve čtvrtek a v pátek jsme ve městě i na lodích nakoupili mnoho hřebíčku. Za čtyři lokte hedvábí jsme dostávali jeden *bahar*³³ hřebíčku, za dva bronzové řetízky v ceně jednoho marcella³⁴ sto liber hřebíčku. Když nám došlo zboží, každý směňoval pláště, košile či jiné oblečení za hřebíček, aby tak získal podíl na váze“ (Moluky, s. 88-89).

V procesu směny sehrává podstatnou roli taktika: „Jednou se stalo, že námořníkovi vyslanému na břeh pro vodu nabídl domorodec špičatou zlatou korunu velkou jako náhrdelník za pouhých šest šňůr skleněných korálek. Kapitán ale odmítl takovou směnu uskutečnit, neboť nechtěl domorodcům prozradit, že si zlata ceníme víc než vlastního zboží“ (Filipíny, s. 47), přičemž výhodnost nebo, řekněme, asymetričnost uskutečněného směnného obchodu je často vyzdvihována: „Za jednu udici nebo za nůž se dostalo pět i šest slepic, za hřebínek pár hus a za zrcátko nebo nůžky nám dávali tolik ryb, že by se jimi nasýtilo deset mužů. (...) Mně dali za žaludského krále, což je hrací karta, šest slepic, a ještě si mysleli, jak na mě vyžrali. (...) Za jednu sekyrku nebo velký nůž může člověk dostat jednu i dvě jejich dcery jako otrokyně“ (Brazílie s. 20-21).

³³ Pigafetta dříve v textu vysvětluje, že jeden bahar hřebíčku odpovídá čtyřem centům a šesti libram, přičemž jeden cent odpovídá sto libram (s. 83).

³⁴ Benátská mince.

Podobně jako u Kolumba (dle Todorov 1996: 49) se i ve Zprávě můžeme setkat s údivem (nebo nepochopením?) nad nezvyklými přístupy ke směně, respektive tamní ochotou přijímat (pro Evropana) málo hodnotné předměty výměnou za ty cenné. Nicméně zatímco Kolumbus dochází k závěru, že američtí indiáni jsou vesměs velkorysí a hloupí (ibid.), Pigafettovo pojetí je relativističtější: „Jeden z domorodců přinesl misku rýže se svazkem osmi nebo deseti fíků, aby je směnil za nůž v ceně nanejvýš tří měďáků. Když hlavní kapitán zjistil, že muž chce pouze jediný nůž, zavolal si ho k sobě, vytáhl z měšce reál a nabídl mu ho za všechny prodávané věci. Muž odmítl. Nabídl mu dukát, ale ani ten nepřijal. Nakonec před něj položil dvoudukát, avšak dotyčný nechtěl nic jiného nežli nůž. A tak dostal, co si jeho srdce žádalo“ (Filipíny, s. 47).

Ani směna se nakonec pokaždé neobejde bez násilí: „nemohli jsme se dohodnout, protože za jednoho buvola chtěl (*náčelník Východního Timoru*) příliš mnoho. V té době jsme už trpěli nedostatkem všeho potřebného, a tak jsme zajali náčelníka sousedního města Balibo i s jeho synem. Ze strachu, abychom je nezabili, nám obratem poslali šest buvolů, pět koz a dva vepře. Jelikož jsme požadovali jako výkupné deset koz a deset vepřů, dal nám náčelník jednoho buvola navíc. Propustili jsme je spokojené, a ještě jsme je obdarovali plátnem, látkou z indického hedvábí a z bavlny, sekerami, indickými dýkami, zrcadly a noži (*Východní Timor*, s. 109). V jednom bodě se tak střetává směna, dar i násilí.

Podobná situace se odehrála na Borneu, kdy byl posádkou zajat guvernér ostrova, který byl posléze vykoupen za značné množství proviantu.³⁵ Při výměně byl guvernér nad rámec obdarován zbraněmi a oblečením, aby všichni zůstali přáteli (*Borneo*, s. 75-77). Jindy zase násilím získaný lup nadále poslouží jako prostředek směny (*Moluky*, s. 83). Zatímco Marcel Mauss (1999)

³⁵ Konkrétně za dvacet prasat, dvacet koz, sto padesát slepic, rýži, fíky, víno, kokosové ořechy, třtinu a další potraviny.

na příkladu několika vybraných společností dochází k závěru, že „aby lidé spolu mohli obchodovat, museli se napřed naučit odkládat kopí. Teprve pak si dokázali mezi sebou vyměňovat statky i osoby, už nejen v rámci klanů, ale i na úrovni kmenů a národů“ (ibid.: 156), v případě Magalhãesovy plavby se v Pigafettově podání jeví směnný obchod v kombinaci s násilím jako účinná a plošně fungující strategie.

3.3 Jazyk a vnímání světa

Komunikace mezi posádkou a zbytkem mimoevropského světa probíhá posunky, skrze tlumočnicka³⁶ i vzájemným učením se cizích slov. V rámci navazování kontaktů bývá prvním komunikačním prvkem vystřelení salvy z děl „na znamení míru, přátelství a z úcty k místnímu králi“ (Filipíny, s. 48), byť se takový způsob pozdravu opakovaně setkává s nepochopením a způsobuje paniku: „výstřely je do té míry polekaly, že chtěli naskákat do vody“ (Filipíny, s. 40). Obdobný způsob navazování kontaktů byl blízký i Kolumbovi, na kterého původní obyvatelé amerického kontinentu nejednou začali útočit, když se je snažil přivítat hlasitým bubnováním, jelikož byl přesvědčen, že je právě takovéto uvítání vhodné (Todorov 1996: 43).

V rámci posunkové komunikace se Pigafetta příležitostně pouští do dílčích interpretací vnímání světa očima těch druhých, což není charakteristické pro většinu ostatních tematických kategorií. Tyto interpretace se týkají mimoevropského vnímání posádky – odkud se vzala: „Nahý muž jeho (*Magalhãesovo*) znamení opětoval a nechal se dovést na ostrůvek k hlavnímu kapitánovi. Když pak stanul před hlavním kapitánem a před námi, vztyčeným prstem udiveně ukazoval k obloze, čímž nám chtěl naznačit, že jsme přišli z nebes“ (Argentina, s. 24); jakým způsobem taková společnost

³⁶ Tlumočnick byl Magalhãesův otrok, jehož služby byly využity na Filipínách.

funguje: „Když jsme prve spouštěli na vodu čluny, většina z nich se domnívala, že naše lodě rodí děti, a když byly čluny uvázané u boků, mysleli si, že je lodě kojí“ (Brazílie, s. 22); a jak to, že vůbec někdo jiný existuje: „Z jejich posunků jsme vyrozuměli, že se před naším příjezdem považovali za jediné lidi na světě (Mariany, s. 38). Těmito interpretacemi se Pigafetta dotýká tématu vlastní jinakosti v očích těch, které sám považuje za jiné. Na druhou stranu se jedná spíše o útržky v rovině úvah – autor se domnívá, že je takto vnímán a konstruuje tedy sám sebe.

Vlastní jazyk je využíván pro pojmenování, respektive přejmenování lidí a míst. Jména lidí jsou přejímána z bible, názvy míst zpravidla na základě asociace či zkušenosti – Patagonie, Ohňová země, Tichý oceán, Zlodějské ostrovy³⁷ apod. Stejně jako Kolumbus, Magalhães pojmenovává i území, jejichž původní název zná: „Ostrov, kde jsme tábořili, se nazývá Humunu, ale my jsme jej překřtili na *Vodu dobrých znamení*, neboť jsme tam našli dva prameny velmi čisté a výborné vody a objevili první známky zlata v těchto končinách“ (Filipíny, s. 41). Podobně jako obdarování ošacením, je křtění a přejmenování lidí a míst určitým prvkem dominance i symbolickým aktem převlastnění (srov. Todorov 2006: 36-40). Například na filipínském ostrově Cebu bylo takto posádkou pokřtěno a přejmenováno údajně osm set dětí, žen a mužů (s. 56). Snaha o jazykovou asimilaci druhého je patrná na příkladu z oblasti Puerto San Julián, kde byl spřátelený patagonský obr, jehož původní jméno se nedozvídáme, nejprve pokřtěn a přejmenován na Jana, tento Jan poté „slova Ježíš, Otčenáš, Zdravas Maria i svoje jméno Jan vyslovoval stejně dobře jako my, až na ten burácivý hlas“ (Argentina, s. 25).

Naopak zájem o jazyk druhých, nebo spíše o slova, se projevuje přítomností cizojazyčných výrazů ve vyprávění. Ty jsou nejprve vysvětleny při

³⁷ Dnes Mariánské ostrovy v Tichomoří.

prvním výskytu v textu: „Nazítří, 9. července, k nám zdejší král poslal lodici zvanou *prao*“ (Borneo, s. 70), a poté, v případě potřeby, opětovně využívány: „V pondělí 29. července jsme po ránu zpozorovali, že proti nám pluje víc než sto *prao* rozdělených do tří oddílů a doprovázených množstvím *tunguli* neboli loděk“ (Borneo, s. 73). Mimoto tvoří součást Zprávy dílčí cizojazyčné slovníky. Některé, jako například ten z oblasti dnešní Brazílie, obsahují pouze několik málo slov³⁸ (s. 22), jiné jsou podstatně rozsáhlejší. Ve slovníku z Moluckých ostrovů (s. 95-106) se nachází více než čtyři sta výrazů, mezi nimi například části lidského těla, potraviny, čísla, infinitivy, přídavná jména, jednoduché věty a slovní spojení a podobně.

Pigafetta zřídka kdy vysvětluje postupy svého bádání, avšak v případě zjišťování významů slov tomu tak není: „Jejich slova znějí hrdelně, protože při řeči málo otvírají ústa. Prozradil mi je obr, jehož jsme měli na lodi, když ode mě chtěl *capac* a *oli*, tedy chléb a vodu (...). S perem v ruce jsem si ta slova zaznamenával, a když jsem se posléze ptal na další, obr mi ochotně odpovídal“ (Argentina, s. 34); „Zapisoval jsem si, jak se u nich nazývají různé věci. Král a ostatní mému psaní zvědavě přihlíželi, a když jsem jim pak doslova opakoval, co říkali, byli z toho u vytržení“ (Filipíny, s. 43). Valtrová (2010) v této souvislosti rozlišuje dva typy původu informací obsažených v historických zprávách. Ty jsou buď přímo viděny (zažity) autorem, nebo zprostředkovány skrze tzv. důvěryhodné zdroje, což se děje převážně u takových zjištění, která budila nebo by mohla budit pochybnosti (ibid.: 22-23). Tato koncepce rozlišení původu informace má i ve Zprávě své místo, kdy řada informací – a nejedná se pouze o cizojazyčná označení věcí – pochází z konkrétního, nebo naopak blíže nespecifikovaného, avšak explicitně zmíněného důvěryhodného zdroje: „Všechno královo nádobí je zlaté, stejně jako některé části

³⁸ Pro zajímavost: jedná se o označení pro proso, mouku, udici, nůž, hřebec, nůžky, rolničku, dobré a lepší.

jeho domu. To nám pověděl on sám“ (Filipíny, s. 44); „Později jsme se ze spolehlivých pramenů dozvěděli, že někteří místní náčelníci ho (*autoritu ostrova*) naváděli, aby nás dal zabít“ (Moluky, s. 88).

Zatímco Kryštof Kolumbus nerozlišoval různost amerických jazyků – když někdo mluvil pro něj nesrozumitelně, pak se podle Kolumba v podstatě nejednalo o jazyk (Todorov 2006: 40) – Pigafetta uznává soběstačnost jiných jazyků a zajímá se o ně, byť v poněkud zjednodušené míře. Zároveň je jeho pojetí asimilacionistické oproti pojetí například Bernardina de Sahagún, misionáře a Pigafettova současníka. Sahagún se nejprve důkladně naučil aztécký nahuatl, a poté naučil Aztéky latinsky (ibid.: 257), díky čemuž se mu podařilo zprostředkovat určitý mezikulturní dialog. Jedná se však o stěží srovnatelné přístupy, jelikož Sahagún byl primárně misionářem a jeho terénní práce v Mexiku trvala bezmála čtyřicet let, zatímco Pigafetta, spíše zúčastněný pozorovatel, potřeboval za zlomek této doby stihnout obsáhnout celý svět.

3.4 Jídlo

Téma jídla ve Zprávě odráží širokou škálu autorovy zkušenosti odstupňované na základě střídajících se období nouze a hojnosti. Na jedné straně, při dlouhých tranzitech přes oceány, posádka vymírá v důsledku nedostatku potravin a vody: „Ve středu 28. listopadu 1520 jsme vpluli do Tichého moře. Plavili jsme se tři měsíce a dvacet dnů a za tu dobu jsme nepozřeli vůbec nic čerstvého. Suchary, které jsme měli k jídlu, už nebyly pečivem, ale prachem smíchaným s červy, strašlivě páchnoucím krysí močí. (...) Jedli jsme často i piliny z prken. Krysy se prodávaly za půl dukátu kus, jen kdyby jich bylo více“ (Tichý oceán, s. 34-35). Na druhé straně se ti, kteří přežijí, účastní mnohachodových, dlouhotrvajících hostin s tamními lidmi, jako například té v oblasti ústí řeky Brunei: „Do domu guvernéra přišlo devět mužů s mnoha velikými dřevěnými mísamí poslanými od krále, na každé bylo deset nebo dvanáct porcelánových

talířů, plných masa telecího, kapouního, slepičího, pavího a jiných zvířat a rybami. Vsedě na palmové rohoži jsme pojedli zhruba třicet nebo čtyřicet masitých jídel, kromě ryb a dalších pokrmů. Každé sousto jsme zapíjeli číškou velkou jako vejce, do níž nám nalévali překapávané víno. Rýži a jídla z cukru jsme nabírali zlatými lžičkami, připomínajícími naše“ (Borneo, s. 72).

Jídla jsou mnohdy neznámá, viděná a ochutnávaná prvně, v takovém případě je často specifikována jejich chuť stupnicí dobré – špatné, nebo přirovnáním k jídlu chuťově nebo vizuálně podobnému evropskému. Pigafetta takto zmiňuje například „velmi sladké a chutné piniové šišky,³⁹ jež jsou tím nejlepším ovocem, jaké znám, antí maso,⁴⁰ které chutná jako hovězí, (...) košík batátů (ty chutí připomínají kaštiny a jsou velké jako okurky)“ (Brazílie, s. 20); opečeného netopýra, který chutná jako slepice (Filipíny, s. 47), nebo žraloky: „Kolem našich lodí kroužily ohromné ryby, jimž se říká *tiburoni* nebo také žraloci. Mají mnoho strašlivých zubů, a narazí-li v moři na člověka, sežerou ho. Hodně jsme jich nachytali na železné udice, ale k jídlu moc nejsou, pouze mladí, a ani ti nejsou příliš chutní“ (oblast rovníkové Afriky, s. 18).

Mimo chuť a množství autor popisuje způsoby přípravy: „K jídlu mají chleba, který připravují ze dřeva stromu podobného palmě. Vezmou kus měkkého dřeva, vytahají z něj jakési černé trny, potom ho rozmačkají a tak vyrobí chléb zvaný *saghu*“ (Moluky, s. 86). Dále se Pigafetta zmiňuje o využitelnosti zdrojů:⁴¹ „Kokosy jsou plody palmy. Podobně jako my máme chléb, víno, olej a ocet, zdejší lidé to mají všechno také, a sice právě z této palmy“ (Filipíny, s. 38). A s jídlem je spojeno i jeho získávání. To je zajišťováno příležitostným samozásobitelstvím (jako v případě výše uvedeného lovu žraloků), častěji skrze směnu a přijímání darů, případně za pomoci násilí: „Během našeho

³⁹ Ananasy.

⁴⁰ Maso tapíra jihoamerického.

⁴¹ Využívání zdrojů je věnována bližší pozornost v kapitole o subsistenčních strategiích.

pobytu jsme zajali jednoho z domorodců, aby nás dovedl na ostrov, kde bychom našli něco k jídlu“ (Alor, s. 109).

Mimo konkrétní potraviny, produkty, zdroje a jejich získávání má jídlo i sociokulturní rozměr a ve všech známých kulturách je využíváno i pro demonstraci nebo posílení statusu (Pottier 2002: 362-363). Pigafetta věnuje pozornost průběhům mnohdy ritualizovaných hostin, přičemž následující výňatek je příkladem setkání a zároveň určité nekompatibility odlišných, kulturně podmíněných stravovacích návyků: „Král přikázal přinést talíř s vepřovým masem a velkou nádobu naplněnou vínem. Každé sousto jsme zapili šálkem vína. Pokud v šálku zbylo víno, třeba jen na dně, slévalo se do zvláštní nádoby. Šálek, který stál před králem, byl přikrytý a pili jsme z něj pouze on a já, nikdo jiný. Než král zdvihl pohár, aby se napil, sepnal ruce k nebesům a směrem k nám, napřáhl pěst levé ruky ke mně a teprve pak se napil. Poprvé jsem se lekl, že mě chce uhodit. Stejně pohyby jsem potom opakoval i já směrem k němu. Takové zvyky zachovávají zdejší lidé, když pijí. Za těchto obřadů jsme posváčili. Tak se stalo, že jsem na Velký pátek jedl maso, ale nemohl jsem jinak“ (Filipíny, s. 43).

Obecně lze říci, že jídlo je ve Zprávě uchopeno ve velké míře skrze pomyslný evropský (nebo spíše Pigafettův) standard – je nebo není dobré; je ho málo/hodně; hostina trvá dlouho; nádobí připomíná evropské; připravuje se, jí i chutná podobně nebo zcela odlišně než v Evropě a podobně. Storchová (2005: 411) v této souvislosti hovoří o reprezentacích cizího či jiného na základě překladu neznámé reality do známých kategorií, hledání vlastních ekvivalentů.

3.5 Násilí

Násilí bylo v různých podobách do této chvíle zmíněno ve všech předchozích kapitolách, což do jisté míry svědčí o jeho provázanosti s ostatními tématy. Násilí je, v obecné rovině, jednou za základních forem sociálního jednání, strategií, která úspěšné straně poskytuje ať už krátkodobé nebo dlouhodobé výhody, přičemž tyto výhody jsou nástrojem pro utváření psychologické náklonnosti skupiny k jeho dalšímu použití (Schmidt & Schröder 2001: 2-6). Ve Zprávě jsou projevy násilí prakticky vždy nějakým způsobem legitimizovány – násilí je nutné nebo zasloužené. Na tomto místě si propůjčím koncepci Johana Galtunga (1969). Ten, v rámci přímého (fyzického) násilí rozlišuje mezi násilím cíleným na anatomii a fyziologii člověka (ibid.: 174).

Fyziologické násilí, založené na odepření (zdrojů vody, vzduchu, jídla, anebo odepření možnosti pohybu) je využíváno v souvislosti se směnným obchodem a obstaráváním jídla nebo informací – oběť je zajata za účelem požadování výkupného (Borneo, s. 75-77); zlepšení podmínek směny (Východní Timor, s. 109); aby sama posádka dovedla k potravinovým zdrojům (Alor, s. 109); nebo za účelem získání potřebné informace, což je patrné především během hledání Moluckých ostrovů po opuštění Filipín: „Kotvili jsme zde pouze den a přitom jsme zajali dva lodivody, aby nám ukázali cestu na Moluky (...). Zatímco jsme čekali na příznivý vítr, uprchl nám jeden zajatec ze Saranghani a bratr krále Maingdanaa se svým malým synkem. Chtěli doplat na ostrov, ale syn se neudržel otci na ramenou, sklouzl do vody a utopil se“ (okolí Filipín, s. 78). Násilí cílené na fyziologii je aplikováno i jako trest na vlastní muže z řad posádky. Například v oblasti Puerto San Julián byli kapitán Juan de Cartagena a lodní kněz⁴² usvědčeni ze vzpoury a poté „za trest

⁴² Buďto Bernard Calmette nebo Pedro Sánchez de la Reina. Oba byli kněžími Magalhãesovy expedice, nicméně různí autoři se rozcházejí v tom, který z nich byl potrestaným účastníkem vzpoury (srov. Murphy & Coye 2013: 54; Kelsey 2016: 22).

vysazení na pobřeží patagonské země. Hlavní kapitán odmítl účetního usmrtit, protože ho kapitánem jmenoval sám císař Karel“ (Argentina, s. 27). Dalším účastníkům vzpoury byly, opět v souvislosti s galtungovým fyziologickým pojetím násilí, omezeny příděly jídla.⁴³

Anatomické násilí může být (spontánním) vyústěním původně plánovaného fyziologického: „Jelikož nám chyběly jakékoli zprávy o Molukách, zajali jsme jednu *biguiday*, bárku podobnou *prao*, a v boji jsme pobili sedm mužů“ (okolí Filipín, s. 78); i naopak plánovaným činem: „Tuto bitvu⁴⁴ jsme svedli v sobotu 27. dubna 1521. Kapitán chtěl bojovat v sobotu, neboť to byl jeho šťastný den“ (Filipíny, s. 63). Tato forma násilí je legitimizována mnoha rozličnými důvody. Jedním z nich jsou obavy nebo vzájemné nepochopení: „V pondělí 29. července jsme po ránu zpozorovali, že proti nám pluje víc než sto *prao* rozdělených do tří oddílů a doprovázených množstvím *tunguli* neboli loděk. Napadlo nás, že může jít o léčku (...). Nejvíce ze všeho jsme se však obávali, aby nás neobklíčily džunky, kotvící od minulého dne za našimi loděmi. Obrátili jsme se proti nim a čtyři z nich jsme zajali. Při boji jsme pobili mnoho jejich mužů“ (Borneo, s. 73). V těchto případech jakoby nebyly zjišťovány jakékoliv okolnosti nastalé situace, násilí je pácháno preventivně: „Dali jsme jim (*posádce protiplující lodi*) znamení, aby stáhli plachtu, ale odmítli to udělat, takže jsme loď zajali a vyplnili“ (okolí Bornea, s. 75).

Další legitimizační strategií násilí cíleného na anatomii je ospravedlnění skrze trest nebo pomstu: „Velmi obratně nás připravili o šalupu uvázanou u zádě kapitánské lodi. Hlavní kapitán se kvůli tomu velmi rozzlobil, se čtyřiceti ozbrojenými muži vystoupil na břeh a nechal tam spálit asi čtyřicet nebo padesát chatrčí a jejich čluny. Naši v potyčce zabili sedm domorodců, než

⁴³ Murphy a Coye (2013: 45-53) uvádí, že počet odsouzených za vzpouru představoval 20 % všech mužů posádky a nebylo tak možné zvolit tvrdší tresty pro všechny.

⁴⁴ Jedná se o bitvu na filipínském ostrově Mactan, ve které byl Fernão de Magalhães zabit.

konečně získali šalupu nazpět“ (Mariany, s. 36-37). Todorov (1996: 51) zmiňuje, že Kolumbus ukládal americkým indiánům za krádeže tresty užívané v téže době ve Španělsku – uříznutí nosu a uší. Oproti tomu Magalhães v tomto případě vychází z předpokladu kolektivní viny a trestá plošně.

Hranice mezi pomstou a trestem je tenká: „Vypálili jsme také jednu vesnici, jejíž obyvatelé nechtěli poslouchat ani nás, ani krále (*ostrova Cebu*)“ (Filipíny, s. 56); přičemž mnohdy se situace vyřeší už pouhou výhrůžkou trestu, respektive vydíráním: „Hlavní kapitán si svolal neposlušné náčelníky a pohrozil jim, že nebudou-li svého krále poslouchat jako krále, nechá je všechny pobít a jejich majetek odevzdá králi. Odpověděli, že tedy poslechnou“ (Filipíny, s. 54-55). Tato neposlušnost náčelníků se týkala jejich nevole stát se křesťany. Zmíněný král na přijetí křesťanství přistoupil, jelikož mu bylo vysvětleno, že jako křesťan bude daleko jednodušeji porážet své nepřátele (s. 53). Šíření křesťanství, manipulace a násilí se ve Zprávě mnohdy doprovází. Zároveň je potřeba dodat, že i anatomické násilí je v podobě trestu pácháno na vlastních mužích, kdy byl Gaspar de Quesada popraven za účast na jihoa-merické vzpouře nebo Antonio Salomón za sodomii.

Netolerance a nerespektování druhého pod výhrůžkou násilí je ve Zprávě ještě patrnější na následujícím příkladu. Po příplutí do přístavu na ostrov Cebu flotila nejprve – jak bylo jejím zvykem – ohlásila svou přítomnost salvou z děl, čímž způsobila znepokojení a nevoli mezi místními. Po urovnání situace následně „král pravil, že jsme přípluli ve vhodnou dobu, ale že je u nich zvykem, aby každá cizí loď zaplatila poplatek. (...) Na to mu tlumočník řekl, že jeho pán (*Magalhães*) velí lodím nejmocnějšího krále, takže nikomu poplatky neplatí, a dodal, že se může rozhodnout, zda mezi nimi bude mír nebo válka. (...) Král prohlásil, že se poradí se svými lidmi a nazítří nám dá odpověď. Pak přikázal donést oběd, skládající se z mnoha masitých jídel na porcelánových talířích a z velkého množství vína“ (Filipíny, s. 48-49).

Nutno dodat, že král Cebu se nakonec nároku na poplatek vzdal, a namísto toho požádal Magalhãese o trochu krve z pravé paže, „chce-li být skutečným přítelem“ (ibid.), čemuž už bylo vyhověno.

Pigafettova rekonstrukce nerovnocenného dialogu odráží evropský ego- a etnocentrismus, avšak očerňuje obraz Evropanů spíše (především) dnešní optikou. Todorov (1996: 178) na příkladu amerických indiánů dochází k závěru, že v dopisech, kronikách a zprávách 15. – 16. století jsou ti druzí zkrátka prezentováni jako méněcenní. Galtung (1990) v této souvislosti používá označení kulturní násilí. Pokud je reprezentace mimoevropských národů jako druhořadých jedním z topoi raně novověké literatury, nabízí se otázka, nakolik je kulturní násilí Pigafettovou optikou a nakolik její příčinou. Respektive, jestli je vyobrazení Filipínců jako apriorně méněcenných spíše výsledkem Pigafettových textuálních konstrukcí, anebo jestli Pigafetta zaznamenává tehdejší události, a tedy i evropský pocit nadřazenosti vůči Filipíncům. Výše uvádím, že fyzické násilí je Pigafettou téměř bezvýhradně různými způsoby legitimizováno, nicméně pojetí (ne)rovnosti druhého reflektováno nebo zpochybňováno není. Pigafettova pozice je sice do jisté míry odlišná například od Kolumbovy nebo Cortésovy, kteří se z pozice autorit dopouštěli násilí a zároveň o něm i o podřadnosti indiánů psali ve svých dopisech a zprávách (srov. Todorov 1996). Pokud však chápeme jinakost jako vztah, který se utváří v textu (srov. Storchová 2005: 410), pak jsou tyto postoje Pigafettou přinejmenším ne-problematizovány, potažmo tolerovány a reprodukovány.

Namísto polemiky s páchaným násilím se tak v textu můžeme místy setkat se soucitem. Takto je dále líčena odplata za výše uvedenou krádež šalupy na Mariánských ostrovech: „Když jsme několik domorodců zasáhli šipkami z kuší a probodli je skrz naskrz, celí užaslí střelami popotahovali, vytrhovali je z rány a prohlíželi si je, načež umírali. Podobně si počínali i ti, jimž se šipka zabodla do hrudi. Pohled na ně vzbuzoval u každého z nás opravdovou lítost.

(...) Viděli jsme i několik žen, které si pláčem rvaly vlasy, myslím, že z lásky k těm zabitým“ (Mariany, s. 37).

3.6 Rituál a víra

Rituál a víra představuje obsáhlé a mnohotvárné téma Zprávy, respektive v mnoha případech je nesnadné posoudit, co všechno do něj (ne)zařadit. Celým spisem ve značné míře rezonuje křesťanství, od vyplutí: „Hlavní kapitán si přál, aby se před vyplutím všichni řádně vyzpovídali“ (Španělsko, s. 18); až po návrat: „V pondělí 8. září (1522) jsme spustili kotvu u mola v Seville a vystřelili jsme salvu ze všech děl. V úterý jsme s pochodní v ruce – pouze v košilích a bosi – šli do chrámů Panny Marie Vítězné a Panny Marie de la Antigua, abychom se tam pomodlili“ (Španělsko, s. 117).

Obdobně jako poukazování na nahotu druhých, bývá jednou z hlavních charakteristik mimoevropanů upozornění, že nejsou křesťany, o čemž svědčí i vůbec první explicitní zmínka: „Místní obyvatelé nejsou křesťany, nic neuctívají a žijí podle zákonů přírody“ (Brazílie, s. 20). Mezi ne-křesťany jsou Pigafettou nadále rozlišováni pohané (např. Filipíny s. 78; Východní Timor 111), Mauři (např. Moluky, s. 95; Borneo, s. 74) nebo lidé bez víry (např. Brazílie, s. 20; Filipíny s. 45). Mauři jsou podle Pigafetty „při obracení na víru mnohem tvrdohlavější a neústupnější než pohané“ (Filipíny, s. 56); a naopak o výše uvedených Brazilcích, kteří *nic neuctívají*, píše: „Na pevnině jsme dvakrát sloužili mši. Jímala mě radost i dojetí při pohledu, jak kajícně klečí a vroucně spínají ruce k nebesům (...) Tito lidé by se dali na víru v Ježíše Krista snadno obrátit“ (Brazílie, s. 20). Pigafetta i v jiných případech reflektuje pomyslnou míru potenciální asimilovatelnosti druhého: „Když kapitán poznal, že (*obyvatelé Cebu*) rádi poslouchají a povídají, rozhovořil se tak, aby je obrátil na víru“ (Filipíny, s. 50).

Důvody (nebo záminky?) ke křtění a pokřesťanšfování jsou vysvětlovány v konkrétních případech různě. Křesťanská víra má zajistit uzdravení na smrt nemocného bratra politické autority ostrova Cebu (Filipíny, s. 57); snažší porážení nepřátel (Filipíny, s. 54) nebo naopak ochranu před násilím: „Ústy tlumočnicka jim (*Magalhães*) vysvětlil, že toto znamení víry (*kříž*) mu dal sám jeho panovník, aby ho všude, kam na své pouti vkročí, zasadil do země. A on ho prý chce nechat i ve zdejších krajích, aby naše lodě, které sem připlují v budoucnu, ihned zvěděly o naší návštěvě a ostrovanům ani jejich majetku nijak neuškodily“ (Filipíny, s. 45). Pokud některé z důvodů neobstojí, násilí (nebo výhrůžka násilí) se naopak může stát nástrojem nebo prostředkem obracení na víru.⁴⁵ Ačkoliv v jednom případě Pigafetta zaznamenává i velkorysejší přístup: „Kapitán jim však kladl na srdce, aby se nedávali pokřtít ze strachu nebo aby mu udělali radost, ale dobrovolně a z vlastní vůle. Těm, kdo i nadále budou žít podle svých zákonů, nijak neublíží, nicméně ke křesťanům se bude chovat milostivěji a s větší láskou“ (Filipíny, s. 50). Pro úplnost je třeba dodat, že tendence obracení na víru – a uvedené ukázky jsou toho příkladem – je ve Zprávě jednoznačně nejpatrnější na Filipínách, což mohlo být zapříčiněno především tím, že právě zde byly ke komunikaci využívány služby tlumočnicka.

V souvislosti s mimokřesťanským nábožensky motivovaným jednáním Pigafetta popisuje islámské zvyklosti: „Královi poddaní vzývají Mohameda a dodržují ve všem jeho zákony a ustanovení. Nejedí tudíž vepřové, umývají si zadek pravou rukou, sedí při močení, nezabíjejí slepici nebo kozu, aniž se přitom obrátí ke slunci a promluví k němu, ustříhávají slepicím konce křídel, převislé kousky kůže i nožičky a pak je rozetnou napůl, omývají si tvář pravou rukou, nečistí si zuby prstem a nejedí nic, co sami nezabijí. Všichni jsou obřezáni jako židé“ (Borneo, s. 74); pohanské artefakty: „Tito bůžkové jsou

⁴⁵ Viz kap. 3. 5.

ze dřeva, vzadu dutí, mají roztažené ruce a nohy obrácené od sebe. Jsou celí pomalovaní a z obličeje jim trčí čtyři obrovité zuby podobné kančím tesákům“ (Filipíny, s. 58); i jiné, nábožensky motivované projevy chování: „Hlavní kapitán se jich zeptal, zda jsou Mauři, nebo pohané a zda vůbec v něco věří. Odpověděli, že nemají žádné modly, že jen zdvihají sepjaté ruce k nebi a vzývají svého boha, který se jmenuje *Abba*“ (Filipíny, s. 45).

Patrně nejširší zastoupení ve Zprávě mají sekularizované rituály, respektive ty, které nejsou Pigafettou pojmány skrze náboženství či víru. Pokud rituál v nejširší rovině představuje performativní akt zahrnující určitou míru formalizace, standardizace a/nebo stylizace (srov. Rappaport 1999: 24-25) a zároveň poskytuje rámeček, kterým tyto performance ohraničuje (srov. Douglas 2014: 99-115), pak odráží každé z výše (a níže) prezentovaných témat určité formy ritualizovaného jednání. Pokud se zaměříme na Pigafettovo pojetí rituálu samostatně, mimo kontextualizaci skrze jiná témata, dostaneme zpravidla vnější popisy, a to buďto v podobě stručných zmínek, například o kohoutích zápasech na filipínském Palawanu (s. 70), anebo detailních, ale stále pouze popisných zachycení. K dispozici tak máme například poměrně podrobný popis ritualizované porážky vepře na filipínském ostrově Cebu. Ta má předepsanou a dodržovanou formu a průběh, je doprovázena tanci a zpěvy a provádět ji mohou pouze ženy (s. 58-59). Nicméně Pigafetta se nepídí po významu, průběh rituálu neinterpretuje, neproblematizuje ani nehodnotí. Obdobně je tomu v případě pohřebního rituálu, opět na Cebu, ve kterém také sehrávají hlavní úlohu ženy (s. 59-60) a který je sice detailně popsán, avšak ve své vnějškovosti jen obtížně čitelný.

Todorov (2006: 266-269) na příkladu tří misionářů 16. století⁴⁶ rozlišuje tři odlišné způsoby textuální reprezentace téhož rituálu, aztéckého kultu

⁴⁶ Všichni tři působili na území dnešního Mexika, Sahagún a Motolinia byli Pigafettovi současníci, Durán pak misionářem 2. poloviny 16. století.

lidské oběti. Toribio de Benavente Motolinia představuje hodnotící stanovisko spočívající v odsouzeníhodnosti aztécké krutosti; Diego Durán interpretativní pohled zaměřený na význam rituálu; a Bernardino de Sahagún popis orientovaný spíše na technické detaily. Po této stránce mají Pigafettova pojetí rituálů blízko k optice Sahagúna.⁴⁷

Vyjma jedné zmínky nebyla do této chvíle řeč o kanibalismu, který má ve Zprávě také své zastoupení. Je nejednoznačné, zda jej nezačlenit spíše k násilí, subsistenčním strategiím nebo jídlu. Nicméně, jelikož se zpravidla nedozvídáme podrobnosti nebo Pigafettou shledávané příčiny, zmíním se o něm zde, v souvislosti s rituály. Kanibalismus je Pigafettou evidován na Moluckých ostrovech (s. 107), Filipínách (s. 78), Aloru (s. 108) a v Brazílii (s. 21-23), přičemž je nejčastěji prezentován jako jeden z dalších atributů: „Obyvatelé tohoto ostrova jsou pohané, nemají krále a jedí lidské maso“ (Moluky, s. 107); „(...) chlupatí lidé, velcí bojovníci a lučištníci. Nosí na píd' široké meče, jedí syrová lidská srdce s pomerančovou nebo citronovou šťávou (...)“ (Filipíny, s. 78). Pigafettův přístup je sice poměrně relativistický: „Jedí maso svých nepřátel, ne proto, že by jim snad chutnalo, ale mají takový obyčej“ (Brazílie, s. 21); ale zároveň povrchný, zjednodušující. V jednom případě se ve Zprávě můžeme setkat i s kanibalskými tendencemi ze strany posádky: „V době, kdy jsme se chystali vystoupit na pevninu, nás prosili někteří nemocní muži z posádky, abychom jim v případě, že na břehu zabijeme muže či ženu, přinesli jejich vnitřnosti, že se po jejich pozření uzdraví“ (Mariany, s. 37).

V uvedeném případě je rituál podepřen a legitimizován mýtem (srov. Lévi-Strauss 2001: 11-14). I takových konstrukcí najdeme ve Zprávě více, ne však mnoho. Dalším příkladem může být interpretace filipínského

⁴⁷ Jedná se o modelový příklad, který zde slouží pro lepší uchopení reprezentací. Todorov (1996: 266-269) uvádí, že všichni tři misionáři nekonstruovali jinakost vždy a pouze tak, jako v případě aztéckého rituálu lidských obětí.

zvyku žvýkání betelu: „Kdyby ze dne na den přestali, do jednoho by pomřeli“ (s. 47); nebo tělesných ozdravných rituálů obyvatel oblasti Puerto San Julian: „Mají-li tito lidé bolesti břicha, neberou projímadlo, ale strčí si do krku šíp asi dvě pídě hluboko a zvracejí zelenou tekutinu smíšenou s krví, neboť požívají jakýsi druh bodláku. Pokud mají bolesti hlavy, rozříznou si napříč čelo, poraní se na paži, na nohou a na mnoha jiných místech a vypustí si z těla spoustu krve. Jeden ze zajatců, který byl na naší lodi, nám vysvětlil, že tak činí proto, že krev nechtěla být v jejich těle, a proto způsobila bolest“ (Argentina, s. 26).

Závěrem této kapitoly je třeba dodat, že tamní nenábožensky motivované (respektive takto vnímané) rituály jsou mnohdy (spolu)praktikovány muži z posádky: „(...) vládce (*ostrova Panglao*) se na znamení míru a přátelství řízl do levé paže a krví si pomazal hrud', obličej a špičku jazyka. Totéž jsme udělali i my“ (Filipíny, s. 67). Podobným příkladem je obřadná hostina a konzumace masa na Velký pátek zmíněná v kapitole o jídle. Posádka se zkrátka v mnoha směrech a v různé míře přizpůsobuje danému kulturnímu prostředí, což se nezdá projevuje přejímáním, opakováním nebo napodobováním tamních zvyklostí.

3.7 Sexualita

Přestože Pigafetta reflektuje sexuální chování spíše okrajově, zaslouží si, dle mého názoru, sexualita v této stati samostatnou pozornost už jen z toho důvodu, že zatímco v raně novověkých cestopisných zprávách je sex poměrně častým tématem, v 18. a 19. století se z nich vytrácí (Storchová 2005: 436). Todorov (1996: 272) v této souvislosti uvádí, že v 19. století překladatelé omlouvali a editoři cenzurovali *obscénnosti* obsažené v díle Bernardina de Sahagún, které však tomuto misionáři a vzdělanci o tři sta let dříve natolik obscénní nepřipadaly. O jevu postupné tabuizace sexuality a nárůstu prudérnosti

od 16. století pojednává i van Dülmen (1999: 191). Téma sexuality se ve Zprávě objevuje především v podobě popisů (ritualizovaných) sexuálních praktik a zmínkách o polygamii. Obojí odráží následující ukázka.

„Dospělí muži i mladíci si žalud údu obtácejí zlatým nebo cínovým drátem, tlustým jako husí brk. Někteří mají na obou koncích připevněnou jakousi hvězdu se špičkou nahoře, jiní zase cosi jako hlavu zákolníku. Nechal jsem si to několikrát ukázat, od starších i mladých, protože jsem tomu nemohl uvěřit. (...) Chtějí-li obcovat se ženou, žena sama vezme do prstů jejich úd a hodně pomalu si ho začne zastrkovat do těla. Nejprve hvězdu na špičce a pak celý zbytek. Když je úd uvnitř, musí se počkat tak dlouho, dokud nezměkne, neboť jinak ho s ozdobami nelze vyjmout. Tyto zvyky zachovávají proto, že jsou celkově slabé přirozenosti. Manželek mají, kolik chtějí, ale jedna je vždy hlavní. Stačilo, aby někdo z nás v kteroukoli denní dobu vyšel na břeh, hned se na něj vrhli a nutili ho, aby s nimi šel pojíst a popít vína. (...) Dívenkám od šesti let postupně rozevírají přirození, to kvůli těm mužským údům“ (Filipíny, s. 59).

O sexualitě v raně novověké Evropě toho z dobových pramenů příliš mnoho nevíme (srov. van Dülmen 1999: 191-205; 249), avšak Pigafetta v tomto případě poměrně otevřeně a detailně popisuje průběh pohlavního styku a zároveň se dotýká několika dílčích subtémat: sexuálně motivovaných tělesných modifikací; polygamie, respektive polygynie; sexuálních vztahů mezi posádkou a tamními lidmi; i vlastního údivu a etnocentrické interpretace založené na odsouzeníhodnosti takovýchto praktik. Zároveň je zapotřebí uvést, že zdaleka ne všechny zmínky o sexu ve Zprávě odráží etnocentrismus, řada z nich je spíše objektivizujícím popisem: "Tito králové mají tolik žen, kolik chtějí, ale jedna z nich je vždy hlavní manželkou a všechny ostatní ji poslouchají. Král Tadoru si za městem vydržuje velký dům, v němž žije dvě stě jeho žen a s nimi ještě spousta služebných. V době jídla (...) vidí na všechny ženy okolo, a když

se mu některá z nich zalíbí, přikáže jí, aby mu nadcházející noc dělala společnost“ (Moluky, s. 82).

Zatímco Las Casas popisuje sexuální násilí páchané evropskými dobyteli na amerických indiánkách (Todorov 1996: 164), nebo mořeplavec Michele de Cuneo zase příhodu, kdy mu Kolumbus daroval krásnou karibskou ženu za účelem ukojení jeho sexuálních tužeb (ibid.: 61), ve Zprávě je pouze několik málo střípků reflektujících sexuální vztahy posádky s tamními lidmi: „Kdyby se však (*obyvatelé Cebu*) křesťany přece jen nestali, naši by nesměli spávat s jejich ženami, neboť styk s pohankami patří mezi smrtelné hříchy“ (Filipíny, s. 50). Připomeňme, že i mimomanželská (nejen mimokřesťanská) sexualita byla v raně novověké Evropě veřejnou mocí diskriminována až kriminalizována (van Dülmen 1999: 204), zároveň je v uvedeném výňatku sex vyobrazen jako jedna z potenciálních motivací christianizace. Namísto toho Pigafetta poměrně často zmiňuje žárlivost tamních lidí: „(*ženy*) Jsou tak počestné, že se mužům neoddávají ve dne, nýbrž pouze v noci. (...) Jejich muži jsou velmi žárliví a s luky a šípy v rukou je ustavičně doprovázejí“ (Brazílie, s. 22). „Ti obři běhají rychleji než koně a jsou na své ženy velice žárliví“ (Argentina, s. 26). „Muži chodí nazí jako ostatní a na své manželky do té míry žárlí, že si nepřáli, abychom na pevninu přicházeli s otevřenými poklopci. Jejich ženy by si prý mohly myslet, že jsme stále připraveni s nimi obcovat“ (Moluky, s. 86-87). Můžeme si jen domýšlet, nakolik byl tento zákaz otevírání poklopců pro posádku omezující...

Z hlediska způsobu konstrukce jinakosti je na tématu sexuality v Pigafettově podání patrná relativní otevřenost – autor nemá potřebu omlouvat nebo zdůvodňovat choulostivější formulace, na druhou stranu se, co do rozsahu, jedná o poměrně neobsáhle zachycené téma Zprávy, což může být do jisté míry způsobeno i charakterem poznávání druhých. S těmi Pigafetta netrávil několik let jako jeho misionářští kolegové a je tedy nasnadě, že během

krátkodobějších setkávání toho zjistil více o jejich vzhledu nebo vzájemném směnném obchodu než o sexuálním životě. O to zajímavěji však můžou jednotlivá zachycení sexuálních rituálů raně novověkého mimoevropského světa jeho očima vyznívat: „(...) když se javánský mladík zamiluje do vlnadné ženy, přiváže si mezi předkožku a úd jakési rolničky a jde pod okno vyvolené. Tam předstírá, že močí, a přitom potřásá údem sem a tam, aby rolničky cinkaly. Dělá to tak dlouho, až ho milovaná uslyší a přiběhne k němu. Oba potom spolu obcují, rolničky však nesnímají, neboť jejich cinkot prý ženám působí velké potěšení“ (Východní Timor, s. 112).

3.8 Subsistenční strategie

Subsistenční strategie jsou úzce spojeny s adaptací na dané prostředí, respektive vztahem mezi člověkem a přírodním prostředím, což zahrnuje především nástroje a technologie používané pro získávání jídla, výrobu oblečení⁴⁸ a obydlí (Salzman & Attwood 2002: 256-257). Pigafetta si ve Zprávě všímá potravinových zdrojů a využívaných způsobů jejich zpracování. Zdroje jsou prezentovány výčty: „Roste zde i skořice, zázvor, mirabelky, pomeranče, citróny, durian, melouny, kantalupy, tykve, ředkve, cibule, šalotka. Chovají tu krávy, buvoly, vepře, kozy, slepice, husy, jeleny, slony, koně a jiná zvířata“ (Borneo, s. 75), přičemž tyto seznamy jsou mnohdy poměrně podrobné a rozsáhlé: „Na všech ostrovech moluckých (*sic!*) roste hřebíček, zázvor, chléb zvaný *sagu*, nachází se tam mandle mnohem větší než naše, daří se tam rýži, kokosovým ořechům a fíkům. Také zde chovají kozy, husy a slepice, pěstují sladká a chutná granátová jablka, sklízíjí pomeranče, citróny a batáty, sbírají med, který do stromů ukládají včely o velikosti mravenců, vyrábějí kokosový a sezamový olej, sklízíjí cukrovou třtinu, melouny, okurky, tykve a zvláštní

⁴⁸ Oblečení je věnována pozornost v kapitole Cizí tělo a na tomto místě je proto přehlíženo.

plody *comulicai*, velké jako okurka a velmi osvěžující, dále broskvi podobný plod *guaue* a ještě mnohé jiné druhy ovoce“ (Moluky, s. 93).

V souvislosti s potravinovými zdroji můžeme ve Zprávě rozlišit dva areály: ostrovní území Asie a Oceánie, kdy jsou v rámci (a uvnitř) pomyslného trojúhelníku Filipíny – Borneo – Východní Timor výčty zdrojů obdobné. Výjimku tvoří pouze hřebíček, kterému „se daří jen na pěti horách pěti ostrovů moluckých (*sic!*)“ (s. 86), a santálové dřevo, které v Pigafettově podání roste pouze na Východním Timoru (s. 109). Druhý areál představuje Jižní Amerika, respektive oblasti dnešní Brazílie a Argentiny včetně území v okolí Magalhãesova průlivu – Ohňové země. Zde je patrný úbytek hojnosti ruku v ruce s postupem na jih. Zatímco „v zemi Verzinské jsme si opatřili spousty potravin: slepice, batáty, velice sladké šišky piniové (...)“ (Oblast dnešního Rio de Janeira, Brazílie, s. 20), tak na potravinově výrazně chudším jižním cípu Jižní Ameriky „roste bylina zvaná miřík, která má někdy sladkou, někdy slanou chuť. Vyskytuje se hlavně kolem pramenů. Mnoho dní jsme se jí živili, protože jsme k jídlu neměli nic jiného“ (Ohňová země, s. 32).

Zdroje jsou nadále využívány, zpracovávány nebo, v případě zvířat, chovány či loveny, čímž se dostáváme do roviny technologií. Techniky lovu jsou zaznamenány v oblasti Puerto San Julián: „Při lovu těch zvířat (*guanako*) si počínají následovně: mláďata přivážou ke stromu nebo ke keři, a když se přiblíží velká zvířata, aby si s mláďaty hrála, z úkrytu je střílejí šípy“ (Argentina, s. 25). Častěji je však, napříč prostorem, zmiňován rybolov: „Umějí používat pece, vidle a sítě k chytání ryb, jež se podobají našim stahovacím“ (Filipíny, s. 41). Využívání neživočišných zdrojů je popisováno daleko podrobněji, Pigafetta se například poměrně detailně věnuje široké využitelnosti kokosových palm a ořechů a popisuje procesy výroby kokosového vína, octa, chleba, oleje, mléka i provazů, načež dochází k závěru, že „desetičlenné rodině stačí k obživě dvě palmy“ (Filipíny, s. 39-40). Palma poskytuje jídlo, pití, stín

a kokosový olej je využíván jako ochrana před sluncem a větrem (s. 41), efektivita adaptace na přírodní podmínky se tak zdá být v Pigafettově podání v tomto případě značná. V méně příznivých zeměpisných šířkách je adaptace vyobrazena jako obtížnější: „Pečou kulatý bílý a nepříliš chutný chléb z dřeně získané zpod kůry jednoho stromu a navenek připomínající tvaroh“ (Brazílie, s. 21). „Jedli i krysy, ani kůži z nich nestahovali“ (Argentina, s. 27).

Technologie se netýkají jen zpracování či získávání jídla, ale také například rozdělování ohně: „Když tito lidé chtějí rozdělat oheň, uchopí do rukou dvě dřeva a třou jedno o druhé v rozsypané stromové drti“ (Ohňová země, s. 34), osvětlení: „Ke svícení používají tito lidé pryskyřici zvanou *anime*, zabalenu do fíkových nebo palmových listů“ (Filipíny, s. 44), transportu surovin: „Pracují na polích a všechno jídlo z kopců nosí v nůších nebo koších, jež si stavějí na hlavu“ (Brazílie, s. 22), výroby zbraní: „Šípky se přitom vyrábějí z rákosu, zatímco luky z verzinového dřeva“ (ibid.) nebo výroby porcelánu, který „se získává z bílé hlíny, jež musí ležet padesát let v zemi, aby byla dostatečně jemná, takže otec ji ukládá do země pro syna“ (Borneo, s. 74). V souvislosti s využíváním geograficky podmíněných přírodních zdrojů je zapotřebí zmínit také Pigafettovu reflexi žvýkání betelu: „Neustále žvýkají ovoce podobné hrušce, jemuž říkají *areca*. Rozkrojí ho na čtyři díly, vše zabalí do listů stromu *betre*, které připomínají listy morušové, přidají trochu vápna a začnou žvýkat. Když směs hodně vyžvýkají, vyplivnou ji a mají potom silně začervenálá ústa. Všechny národy na této straně světa si počínají stejně, neboť směs prý velmi prospívá srdci“ (Filipíny, s. 47).

Samostatná pozornost je věnována obydlím, která představují pestrou škálu od „královského paláce, který měl podobu seníku pokrytého palmovými a fíkovými listy. Byl postaven na kulech tak vysokých, že se do něj muselo jít po schodech“ (Filipíny, s. 44); až po absenci stálých obydlí: „Nemají domy, jenom stany z kůže téhož zvířete (*guanako*) a s nimi se stěhují z místa

na místo, jako to dělají cikáni (Argentina, s. 27); „zdejší obyvatelé přebývají pouze na loďkách, jiná obydlí neznají“ (Filipíny, s. 77). Kromě podoby či stavebního materiálu Pigafetta zaznamenává i konkrétní způsoby bydlení: „Muži i ženy chodí nazí, bydlí v jakýchsi podlouhlých příbytcích, jimž říkají *boii*, a spí na bambusových rohožích zvaných *amache*, které po obou stranách uvazují k podpěrám příbytku; mezi sloupy na zemi zapalují oheň. V každém z takových *boii* bydlí sto mužů se svými ženami a dětmi a dělají veliký hluk. Jejich loďky jsou ploché, zhotovují si je z jednoho kmene, který vydlabou kamenými sekyrami, a říkají jim *canoe*“ (Brazílie, s. 20-21).

Uvedený úryvek odráží i lodní transport, který je dalším dílčím subtématem subsistenčních strategií. Takto je například popisována výroba džunek v oblasti ústí řeky Brunei: „Spodní část, jež vyčnívá asi dvě pídě nad vodu, je zhotovena z desek spojených dobře udělanými dřevěnými hřeby. Vrchní část je z rákosu a vejde se na ni tolik nákladu jako na kteroukoli naši loď. Z jedné i z druhé strany přidávají na vyvážení tlusté bambusy. Stěžně jsou rovněž z bambusu a plachty ze stromové kůry“ (Borneo, s. 74). Borneo je zároveň místem, kde Pigafetta zmiňuje domestikaci slonů a jejich využití coby dopravního prostředku (s. 71).

Subsistenční strategie jsou tématem ve Zprávě poměrně obsáhlým a pestrým, díky čemuž je v něm zároveň patrná určitá nestrukturovanost. Autor si v různých oblastech všímá odlišných sfér lidských činností a strategií vedoucích k adaptaci a přežití v daném prostředí. Na základě vytyčení dvou hlavních areálů se ten západní (Brazílie, Argentina, Ohňová země) jeví v Pigafettově podání jako adaptačně nepřístupnější. Zároveň jsou zdejší lidé častěji vyobrazeni jako lovci a sběrači a obecně mají z pohledu subsistenčních strategií blíže k mýtu (ušlechtilého) divocha, oproti ostrovanům východu (tj. Asie a Oceánie), jejichž strategie a technologie ve světle Pigafettovy optiky působí vyspěleji a důmyslněji, byť to takto explicitně Pigafetta nevyhodnocuje

a nesrovnává. V jeho případech jsou konkrétní strategie popisovány spíše případ od případu, více i méně protkány evropskými přirovnáními i paušalizujícími tvrzeními – všichni zde žijí právě takto.

3.9 Zbylá témata

Ve Zprávě se objevuje řada dílčích tematických motivů, které jsou co do četnosti výskytu a rozsahu spíše okrajové a neucelené. Z některých je možné vytvořit menší (sub)tematické celky, které by však nepokryly samostatné kapitoly a navíc, podle mého názoru, souvisí s kulturní jinakostí spíše okrajově. Přesto se o nich na tomto místě v jednotlivých odstavcích zmíním, jelikož i ony jsou součástí Zprávy, a tedy i Pigafettových konstrukcí. Jedná se o čas, narativní figury, neznámou faunu a posádku.

Co se týče pojetí času, přestože si Pigafetta dle svých slov „den co den bez přerušení pořizoval zápisky“ (s. 116), časová určení jsou ve Zprávě nejednotná. Některé události jsou ohraničeny konkrétním datem, dnem v týdnu i denní dobou, jindy lze konkrétnější časové období (v řádu měsíců) spíše odhadovat. Zároveň často dochází ke zrychlení času (srov. Barthes 2007: 817), kdy v kontrastu s podrobně popsány okamžiky jsou jindy dlouhotrvající časové úseky shrnuty do několika málo slov. V neposlední řadě Pigafetta reflektuje časové anomálie, respektive jako anomálie tyto úkazy prezentuje, což se týká překročení datové hranice: „Muži, kteří odjeli na pevninu, se měli zeptat, jaký je vlastně den. Odpověděli jim, že čtvrtek. Divili jsme se, neboť u nás se psala středa, a nechápali jsme, jak jsme se mohli zmýlit. (...) Ale jak nám později vysvětlili, nebyl to omyl, neboť při plavbě na západ se po návratu na stejné místo, podobně jako to dělá slunce, získává výhoda čtyřiaadvaceti hodin“ (Kapverdy, s. 116); a údivu nad polárním dnem: „Kdybychom tento průjezd (do Tichého oceánu) nenašli, chtěl hlavní kapitán plout až k sedmdesátému pátému stupni k antarktickému pólu, kde v letním období nenastává noc

(nebo jen na krátký čas), a v zimě se zase neobjeví denní světlo. Aby mi vaše Urozenost uvěřila, měl bych říci, že jsme do úžiny vpluli v měsíci říjnu a noci zde byly dlouhé jen tři hodiny“ (Magalhãesův průliv, Ohňová země, s. 32).

Tento úryvek otevírá druhý dílčí motiv, v tomto případě spíše prostředek – narativní figury. Pod tímto označením mám na mysli fráze, kdy si je autor vědom svého čtenáře a zároveň přiznává svou roli vypravěče. Zpráva začíná věnováním Philippu de Villiers de l'Isle-Adam, který je zároveň napříč celým spisem příležitostně osloven: „Rád bych, aby Vaše Urozenost věděla...“ (s. 18), „Vaše urozenost jistě ocení ...“ (s. 81), „...aby si Vaše Urozenost učinila představu“ (s. 58). Druhou častou figurou jsou fráze, které omlouvají neúplnost popisů: „Podrobnosti vynechám, abych nebyl rozvláčný“ (např. s. 20; s. 22; s. 56). Valtrová (2010: 22) uvádí, že historické zprávy, obvykle v úvodu nebo závěru, obsahují ujištění nebo alespoň konstatování, že autor podává vše po pravdě nebo tak, jak viděl. I s tímto prvkem se ve Zprávě setkáváme, a to hned v první větě celého spisu: „Můj slovatný a vysoce urozený pane, je mnoho zvědavců, kterým nebude stačit, že se dozvědí o velkých a obdivuhodných věcech, jež mi Bůh dopřál vidět a vytrpět při mé dlouhé, strastiplné a nebezpečné plavbě“ (s. 15).

Dalším subtématem je neznámá fauna. O té již byla řeč v souvislosti se subsistenčními strategiemi, směnným obchodem a jídlem. Pigafetta však příležitostně vyjadřuje údiv nad neznámou faunou i v nesouvislosti s kulturně podmíněnými mechanismy. Příkladem jsou ptáci, kteří nemají říř nebo nohy (oblast rovníkové Afriky s. 20); prasata s pupkem na hřbetě⁴⁹ (Brazílie, s. 21); netopýři velcí jako orli (Filipíny, s. 47); ryby s hlavou jako vepř (Borneo, s. 75); zvířata, která „mají hlavu a uši velké jako mula, krk a tělo jako velbloud, nohy jako jelen, ocas jako kůň a jako kůň umí i řehtat“⁵⁰ (Argentina, s. 24); černé

⁴⁹ Pekari.

⁵⁰ Guanako.

husy, které neumí létat, živí se rybami a „byly tak tučné, že se z nich nedalo odrat peří, a museli jsme je stahovat z kůže“⁵¹ (Argentina, s. 23); mořští lvi, kteří jsou „jako telata velcí a také mají podobnou hlavu, jen uši mají kulaté a malé, zato zuby veliké. Jsou beznozí, vybaveni jen jakýmsi chodidly u těla, podobnými našim rukám s malými nehty a mezi prsty mají blánu jako husy“⁵² (ibid.). Posledním zde uvedeným příkladem v rámci výčtu, jehož cílem bylo přiblížit Pigafettův zájem i o cizí přírodu, jsou „zvláštní stromy, jejichž listy oživnou a běhají, spadnou-li někdy na zem. Tyto listy jsou o málo větší než listy morušovníku, ale kratší. Po obou stranách krátké a špičaté hrudi mají dvě nohy. Krev nemají, a pokud se do nich strčí, utíkají. Jeden z nich jsem držel devět dní ve škatulce, a když jsem ji otevřel, uviděl jsem, jak list chodí uvnitř kolem dokola. Myslím, že žijí pouze ze vzduchu“⁵³ (Borneo, s. 75). Tyto výňatky odráží tematickou šíři Pigafettových konstrukcí, ve kterých mají své místo kromě kulturních prvků i ty přírodní. Vyobrazování neznámé fauny, zpravidla za pomoci přirovnávání k té známé, evropské, je koncentrovanější v oblastech Jižní Ameriky, které je přitom ve Zprávě věnováno výrazně méně prostoru, oproti ostrovním územím v Asii a Oceánii.

V pořadí posledním prezentovaným tématem celé této práce je vyobrazování samotné posádky. Pigafetta neskrývá své sympatie k Magalhãesovi od první zmínky: „Už častokrát brázdil různými směry Oceán, zač si odevšad vysloužil mnoho chvály“ (s. 15); až po tu poslední: „Železnými a bambusovými oštěpy i *terciady* do něj bodali a sekali, až zabili naše zrcadlo, naše světlo, naši útěchu, našeho opravdového vůdce. (...) Nebýt našeho kapitána, všichni bychom na ostrově zahynuli, neboť jeho udatný odpor zaměstnal nepřátele právě ve chvíli, kdy jsme ustupovali k šalupám. Věřím, že se Vaše Urozenost zasadí, aby sláva našeho kapitána nikdy neupadla v zapomnění“

⁵¹ Tučňáci.

⁵² Lachtani.

⁵³ Pravděpodobně se jedná o některý z druhů lupenitek (čeleď řádu strašilky).

(Filipíny, s. 63). Takto osobní vyznání je o to zajímavější vzhledem k tomu, že zbytek posádky je zpravidla popisován jako jeden muž – období hladu a hojnosti nebo třeba páchání násilí, to vše bývá prezentováno kolektivně, odosobněno. Až na několik výjimek se z textu nedozvídáme jména, Pigafetta vesměs nereflektuje vzájemné vztahy, atmosféru nebo každodennost na lodi, o nikom se nezmiňuje jako o svém příteli, dvěma jihoamerickým vzpourám věnuje pouze několik slov (s. 27) a takto stručně například zaznamenává onemocnění kurději: „Mnohým naběhly dásně na horní i dolní čelisti,⁵⁴ takže vůbec nemohli jíst a na tento neduh umírali. Celkem zemřelo devatenáct mužů posádky, náš obr a ještě jeden indián ze země Verzinské. (...) Z vůle boží jsem já žádnou nemoc nedostal“ (Tichý oceán, s. 35). Zde se Pigafetta explicitně zmiňuje i o sobě samém, což je ve Zprávě také spíše vzácností.

V kontrastu s tím, jak barvitě jsou mnohdy popisy cizích kultur, i vzhledem k tomu, že s muži z posádky byl takřka nepřetržitě po dobu více než tři let, působí jeho nesdílnost v tomto ohledu možná paradoxně. Především však, podle mého názoru, tyto postřehy ve Zprávě citelně chybí. Protože pokud se podíváme – s patřičnou dávkou anachronismu – na Pigafettu jako na raně novověkého antropologa (srov. Sarnowsky 2017: 103, 180), pak během tří let realizoval řadu etnografických výzkumů různého trvání v různorodých koutech světa. Nicméně ten nejintenzivnější bezesporu provedl na palubě (i mimo ni) mezi členy posádky, kteří s ním (nebo on s nimi?) sdíleli jinou realitu, přepsali mapy, změnili poznatky a vnímání tehdejšího světa a kteří vedle něj postupně umírali, jakkoliv pateticky to vyznívá...

⁵⁴ Optikou dnešní medicíny se jedná o tzv. hypertrofii dásní, příznak kurdějí, při kterém v důsledku nedostatku vitamínu C dochází k vadné syntéze kolagenu a změně struktury cévních stěn. I díky Pigafettovým zápiskům dnes víme, že posádku postihly právě kurděje (Hoenig & Burgdorf 2014).

3.10 Shrnutí

Jednotlivá témata odráží různé způsoby Pigafettových konstrukcí. Pokud naopak od tematického členění na chvíli upustíme, můžeme rozlišit dvě hlavní roviny nebo dva pomyslné řezy konstrukcí. Jedná se o dvojici vzájemně kombinovatelných binárních opozic, kdy bez ohledu na téma je konstrukce hodnotící nebo relativistická, a zároveň případová nebo paušalizující. Případové konstrukce se vztahují ke konkrétní situaci nebo události a jsou psány v minulém slovesném čase. Oproti nim konstrukce paušalizující směřují plošně k celé dané populaci a jsou zobecňující, vševědoucí, absolutní či allochronní (srov. Fabian 2014) a odráží to, co Edward Said (2008: 39) nazývá kulturní dominancí. Odlišuje je také slovesný čas – přítomný. Vznikají tak čtyři základní a obecná schémata, jejichž srovnání nabízí tabulka na následující straně.

Pigafetta zároveň využívá různých prostředků nebo nástrojů, s jejichž pomocí je případových/paušalizujících a hodnotících/relativistických konstrukcí dosahováno. Tím nejčastějším je prostý popis nebo výčet, ve značně nižší míře pak dílčí interpretace. Pro přiblížení popisovaných jevů, lidí nebo věcí je využíváno přirovnávání k evropskému světu, překladu neznáma do známých kategorií a hledání ekvivalentů (např. kap. 3. 1; 3. 4; 3. 9 této práce; srov. Storchová 2005: 411). Pokud se podíváme na jiné raně novověké autory konstruující jinakost druhých jako na určité modelové nebo typické případy, pak se u Pigafetty ve výše prezentovaných tématech a různé míře setkává „Sahagúnova“ popisnost orientovaná na technické detaily; „Kolumbův“ nebo „Cortésův“ ego- a etnocentrismus; „Las Casasův“ relativismus hraničící s lhostejností; „Harantův“ zájem o druhého hraničící s voyeurstvím; „Duránova“ touha dozvědět se co nejvíce; a nepochybně také asimilacionismus, spojující všechny výše uvedené (srov. Todorov 1996; Storchová 2005).

Konstrukce	Hodnotící	Relativistická
Případová	<p><i>Královna byla mladá a sličná (Filipíny, s. 56).</i></p> <hr/> <p><i>Podle oděvu soudě byl náčelník slušný člověk, a také to byl snad nejkrásnější domorodec, jakého jsme tady spatřili (Filipíny, s. 44).</i></p> <hr/> <p><i>(Nahé tanečnice) byly nejenom velmi krásné, ale barvou kůže a výškou se ani příliš nelišily od našich žen (Filipíny, s. 53).</i></p> <hr/> <p><i>Když hlavní kapitán viděl, že má před sebou rozumné lidi, přikázal, aby jim přinesli jídlo a obdaroval je (Filipíny, s. 38).</i></p> <hr/> <p><i>Mně dali za žaludského krále, což je hrací karta, šest slepic, a ještě si mysleli, jak na mě vyžráli (Brazílie, s. 20).</i></p>	<p><i>Vládce se na znamení míru a přátelství řízl do levé paže a krví si pomazal hrud', obličej a špičku jazyka. Totéž jsme udělali i my (Filipíny, s. 67).</i></p> <hr/> <p><i>Náčelník nás požádal, abychom krále pozdravili trojím pozdvižením sepnutých rukou a střídavým zvedáním obou nohou a vše nakonec završili spuštěním paží podél těla. Takto se pánovi zdejších krajů vzdává hold (Borneo, s. 71).</i></p> <hr/> <p><i>Kapitán před něj položil dvoudukát, avšak dotyčný nechtěl nic jiného nežli nuž. A tak dostal, co si jeho srdce žádalo“ (Filipíny, s. 47).</i></p> <hr/> <p><i>Za těchto obřadů jsme posvačili (Filipíny, s. 43).</i></p>
Paušalizující	<p><i>Tento ostrov obývají divocí lidé podobní zvířatům: jedí lidské maso (Alor, s. 108).</i></p> <hr/> <p><i>Tyto (sexuální) zvyky zachovávají proto, že jsou celkově slabé přirozenosti (Filipíny, s. 59).</i></p> <hr/> <p><i>Jsou chudí, ale důmyslní a mají zlodějskou povahu (Mariany, s. 38)</i></p> <hr/> <p><i>Ženy jsou pořádně tlusté (Argentina, s. 24).</i></p> <hr/> <p><i>Ženy domorodců jsou ošklivé (Moluky, s. 86).</i></p> <hr/> <p><i>Muži jsou na své ženy velice žárliví (Argentina, s. 26).</i></p> <hr/> <p><i>Muži si nádherně malují těla (Brazílie, s. 21).</i></p> <hr/> <p><i>Jsou to silní pijáci (Filipíny, s. 47).</i></p>	<p><i>Jedí maso svých nepřátel, ne proto, že by jim snad chutnalo, ale mají takový obyčej (Brazílie, s. 21).</i></p> <hr/> <p><i>Chodí nazí jako ostatní (např. Borneo, s. 74).</i></p> <hr/> <p><i>Pokud mají bolesti hlavy, rozříznou si napříč čelo. (...) Jeden ze zajatců nám vysvětlil, že tak činí proto, že krev nechtěla být v jejich těle, a proto způsobila bolest (Argentina, s. 26).</i></p> <hr/> <p><i>Všechny národy na této straně světa (žvýkají betel), neboť prý velmi prospívá srdci. Kdyby ze dne na den přestali, do jednoho by pomřeli (Filipíny, s. 47)</i></p> <hr/> <p><i>Pijí rtuť. Nemocní proto, aby se vyčistili, zdraví proto, aby neomocněli (Borneo, s. 74).</i></p>

Tabulka č. 1: schematické rozvržení a příklady konstrukcí

Ve schematickém rozvržení konstrukcí je možno pozorovat určité pravidelnosti. Zatímco hodnotící-paušalizující konstrukce bývají (ne však vždy) etnocentrické a negativní (ošklivé ženy, slabá přirozenost, divokost, ...), hodnotící-případové konstrukce mají oproti nim často podobu komplimentu a uznání (sličná královna, krásná tanečnice, molucký král urostlé postavy, balzámem navoněný vládce Mindanaa, ...). Relativistické-případové konstrukce se častokrát týkají napodobování nebo opakování tamních zvyklostí a forem chování, například během ritualizovaných hostin nebo při dávání a přijímání darů. Relativistické-paušalizující konstrukce potom mívají podobu faktu (všichni chodí nazí jako ostatní), nebo dílčích interpretací (všichni pijí rtuť, protože je zdravá).

Jendu z dílčích rovin nebo podob hodnotících konstrukcí představuje etnocentrismus. Ten je, dle Todorova (1996: 178), v různé míře a podobě přítomen ve všech kronikách a zprávách dané doby. Výjimku netvoří ani Pigafettova Zpráva (srov. kap. 3. 1; 3. 5; 3. 7 této práce). Myslím, že je vždy důležité ale zároveň obtížné pokoušet se rozlišovat způsob projevu i jeho pomyslnou míru – různé formy nebo náznaky etnocentrismu jsou nejspíše přítomny i v mých konstrukcích v této práci, jelikož mezi (pouhou) subjektivitou a etnocentrismem je, myslím, mnohdy tenká a stěží rozlišitelná hranice a nejsem si jistý, jestli je možné se od dílčích etnocentrických nuancí vědomě zcela oprostit. Pigafettova tvrzení o ošklivých nebo tlustých ženách, divoších podobných zvířatům, lidech slabé přirozenosti apod. jsou dnešní optikou nepochybně problematická. V Pigafettově podání pak mívají podobu názorů, hypotéz nebo postřehů, kterým však chybí vysvětlení a zdůvodnění.

Oproti takovýmto etnocentrickým reprezentacím zde připojuji pro srovnání zcela odlišný způsob konstrukce, založený právě na etnocentrickém zdůvodnění (nikoliv primárně vjemu): „Dějiny nám dávají velkou lekcí v tom, že zatímco některé rasy kráčely směrem k civilizaci, jiné stály na místě

nebo ustoupily. Měli bychom hledat vysvětlení v intelektuálních a morálních rozdílech mezi takovými kmeny, jako jsou původní Američané nebo Afričané a národy Starého světa, které je překonávají a podmaňují si je. Pro měření mysli nižších ras je vhodné testovat, nakolik jsou jejich děti schopny absolvovat civilizované vzdělávání. Evropští učitelé, kteří měli mezi žáky děti nižších ras, uvádějí, že zatímco do věku asi dvanácti se učí stejně jako děti bílé, později začnou stagnovat a zaostávat za dětmi vládnoucí rasy.⁵⁵ Ve světle takového tvrzení hraničícího s jakýmsi „pseudovědeckým rasismem“ působí Pigafetova hodnotící paušalizace ošklivých Molučanek značně méně mocensky, méně naléhavě a patrně celkově méně problematicky, což však samo o sobě bezesporu není omluvou ani obhajobou. Uvedený výňatek je o více než 350 let mladší a pochází z pera otce kulturní antropologie,⁵⁶ Edwarda Burnetta Tylora (1896: 74-75).

Ačkoliv cílem této stati nebylo data kvantifikovat, za ty nejcharakterističtější pro Zprávu považuji konstrukce relativistické-paušalizující. V tomto se krom vlastní analýzy opírám i o studii Surekhy Davies, která v publikaci *Renaissance Ethnography and the Invention of the Human* (2016) na příkladu Pigafetova vyobrazení patagonských obrů jako součásti renesanční tradice konstrukce jinakosti dochází k závěru, že obři ve Zprávě nejsou popisováni jako anomálie nebo odchylka, ale jako plošný fakt (ibid.: 153). Zároveň, zatímco ve Zprávě prvně zmíněný Patagonec je prezentován jako „postavou obr“ (s. 23), ti další jsou už zkrátka rovnou obři (s. 24-26; srov. Davies 2016: 153).

⁵⁵ Překlad autora z anglického originálu.

⁵⁶ Václav Soukup (1994: 37) v této souvislosti uvádí, že antropologie coby věda o kultuře byla konstituována právě Tylorem.

Výsledky tematické analýzy poukazují na to, že konstrukce předkládaným plošným faktů jsou přítomny i v ostatních tématech Zprávy, ačkoliv v případě vyobrazování cizího těla a tělesnosti jsou patrně nejvidentnější – všichni lidé v Patagonii jsou obrovští, na Guamu nosí všichni klobouky, na Borneu jsou všichni obřezáni a napříč prostorem jsou všichni nazí. Jak uvádím v kapitole 3. 1, zatímco jednotlivé kulturní prvky se v různorodých geografických oblastech více i méně odlišují, nahota je přítomna plošně.⁵⁷ Relativistické-paušalizující konstrukce vytvářejí obrazy zobecněného ne-Evropana, který v Pigafettově podání není ani tak opovržením hodným primitivem⁵⁸ nebo naopak romantizovaným ušlechtilým divochem, ale spíše někým, kdo ve svém uzavřeném pokojíčku kultury v nahotě vyčkává na své vlastní objevení.

⁵⁷ Nutno dodat, že se ve Zprávě objevují i oblečení (konkrétní) lidé, např. politická autorita filipínského Cebu (s. 56) nebo moluckého Tadore (s. 80). Zároveň, jak na Cebu (s. 59) tak i na Tadore (s. 86) je zmiňováno, že zde („obyčejní“) lidé chodí nazí.

⁵⁸ Franz Boas (1938: 4) v této souvislosti hovoří o „instinktivní averzi vůči cizím typům“.

Závěr

V době vzniku tohoto textu, respektive mezi lety 2019 a 2022 slaví Magalhães-Elcanova plavba pŕltisícileté výročí. Myslím, že je dnes povědomí o osobě a počinu Magalhãese menší než v případě Kolumba. Našli bychom řadu podpŕrných tvrzení – Magalhães pŕišel se svým plánem více než sto let od započtí systematické námoŕní kolonizace mimoevropského svĕta Evropany a svĕt byl v jeho době již z velké části politicky rozebrán (srov. Braudel 1984: 139-142). Objevená trasa se navíc ukázala jako neúměrně dlouhá, on sám plavbu nepŕežil a ani in memoriam se nestal hrdinou, naopak, jeho jméno bylo pŕeživšími očernĕno a i dnes se hodnocení jeho odkazu liší v závislosti na kulturní a historické perspektivĕ (Murphy & Coye 2013: 65, 245). Oproti němu Kolumbus, nepochybnĕ taktĕž kontroverzní postava, se za svého života dočkal uznání a slávy (Sarnowsky 2007: 87). Magalhãesovi se vřak nedá upŕít minimálnĕ jedno prvenství – jako první „dobył“, respektive pŕekonal území rozlohou vĕtří, než je veřkerá pevnina na Zemi – Tichý oceán.⁵⁹ Ten, společně s Patagonií a Ohňovou zemí dodnes nese pŕvodní Magalhãesovo pojmenování.

Do určité míry podobnou analogii jako v pŕípadĕ Kolumba a Magalhãese shledávám u Vespucciho a Pigafetty, jehož jméno jsem jeřtĕ pŕedloni neznal a jehož dílo jsem k dneřním dnŕm četl vícekrát než kterĕkoliv jinĕ. Amerigo Vespucci neobjevil ani nepŕekročil neznámé území a ani nestál v ĕele absolvovaných námoŕních výprav (Todorov 2003: 253-254). Napsal ale *Mundus Novus*, nejpopulárnĕjší dílo své doby (ibid.), pŕiĕemž jeřtĕ za jeho života, v roce 1507, vyšla slavná mapa *Universalis Cosmographia* oznaĕující nový kontinent Amerikou⁶⁰ (Murphy & Coye 2013: 243). Kontrastně

⁵⁹ Zemská pevnina má rozlohu pŕibližně 149 miliónŕ km² (Blakemore 2018: 34), zatímco Tichý oceán 165 milionŕ km² (Foliaki 2017: 193), rozdíl pak ĕiní téměř rozlohu Ruska.

⁶⁰ Kolumbus byl do konce svého života pŕesvĕdĕen, že doplul k asijským ostrovŕm a Jižní Ameriku považoval za jakýsi kontinentální doplnĕk Asie (Todorov 2003: 251). Zemřel v roce 1506 a vydání mapy *Universalis Cosmographia* (1507), která oznaĕuje Nový svĕt Amerikou – nikoliv Kolumbií – se nedožil.

k Vespucciho příběhu, Pigafettova Zpráva se ztratila a její autor, o kterém dnes téměř nic nevíme, zemřel v chudobě, neznámo kdy a kde (srov. kap. 2.1 této práce).

V úvodu práce zmiňuji, že mou snahou je vytvořit pomyslný dialog mezi Pigafettovými textuálními reprezentacemi a vlastním kriticko-analytickým pohledem (srov. Todorov 1996: 289; Burke 2005: 87). Pigafettův pohled je zastoupen četnými doslovnými citacemi spisu, ten můj pak čerpá z prací sociálních vědců 20. a 21. století, především antropologů, historiků a metodologů, na které je průběžně a opakovaně odkazováno. Po vytyčení tématu a cílů v úvodu, kontextuálním uvození v kapitole 1 a definování zvolené optiky, východisek a postupů (kapitola 2) byla Zpráva s pomocí metodologických postupů tematické analýzy rozčleněna na tematické jednotky, kterými rezonují různé způsoby Pigafettových konstrukcí jinakosti. Ty byly u každého tématu zvlášť vyhledávány, pojmenovány a reflektovány v teoriích a poznacích současných autorů (kapitola 3), a následně v obecné rovině – bez ohledu na konkrétní tematické ukotvení – zvýrazněny v rámci schematického rozvržení vzájemně kombinovatelných zastřešujících binárních rovin konstrukcí (kapitola 3.10).

Stať má nepochybně své limity a slabé stránky, a přestože je každý řádek psaný s maximální opatrností (nebo ve snaze o ni), chtě nechtě se v určité míře implicitně situuji do pozice pomyslného „odborníka“ na Pigafettovu Zprávu, byť to o sobě netvrdím. Tak jako upozorňuji na paušalizující a vševědoucí konstrukce Antonia Pigafetty, můžou takto paušálně působit i zde prezentované mé vlastní konstrukce. V nich jsou neustále opakovány relativizující vsuvky jako „mnohdy“, „zpravidla“, „nezřídka“ apod., které mají za úkol předcházet a zabránit dogmatismu, zároveň mohou působit trochu dotěrně a trochu alibisticky.

Bezprostředně po dokončení textu je obtížné vyhodnotit, jaké zásahy do něj by mu prospěly – jen 1. kapitola by bezesporu mohla vydat na několik desítek stran, nepřilíš prostoru je věnováno předcházejícímu politickému dění pozdního středověku a stejně tak jednotlivá Pigafettova témata by bylo možno pojímat více zeširoka, či psát celou práci pouze o jednom z nich a v co nejdetailnějších kontextuálních souvislostech. Rovněž by bylo možné využívat odlišné rámce. Například ačkoliv zde vycházím z poznatků a koncepcí historické antropologie (v podání např. Richarda van Dülmena nebo Petera Burke), po delším váhání není ve stati čerpáno z teoretického zázemí etnohistorie (v pojetí např. Marshalla Sahlins nebo Jennifer Brownové), přičemž řada dalších autorů a východisek je nepochybně přehlédnuta nedopatřením, z vlastní neznalosti. I přes toto uvědomění bylo mou snahou pokusit se přiblížit k určité rovnováze, ucelenosti a komplexnosti textu. Nutno dodat, že je nesnadným a nevděčným úkolem určit, co ještě do textu zahrnout a co naopak vynechat.

V kapitole č. 2 uvádím, že Johannes Fabian (2014: 168-169) v knize publikované prvně v roce 1983 poukazuje na určitou zkosnatělost a vágnost pojmu *jinakost* ve světle globalizovaného světa. To však, podle mě, neznamená, že bychom od něj měli zcela upustit. I dnes jsou v sociálněvědním prostředí stále živé výzkumy a diskuze věnované konstrukcím jinakosti, především pak těm, které v mediálním prostoru reprezentacemi například migrace, náboženské odlišnosti, etnicity nebo LGBT komunity přispívají k šíření xenofobie, diskriminace a obecné démonizace odlišností, ale i k nárůstu podpory extrémismu a populismu (srov. Mannarini et al. 2020), přičemž sami mnohdy nemáme příležitosti k získání povědomí odjinud než právě z těchto mediálních sdělení (ibid.: 56). Jinými slovy se procesů konstrukcí jinakosti účastníme v našich každodennostech a sami je chtě nechtě v našich mikrosvětích (re)produkuje.

Todorov (1996: 67) upozorňuje na to, že historické zprávy mohou obsahovat věcné nepravdy, což však nemusí nutně snižovat jejich hodnotu. Jen je zkrátka není možné považovat za neutrální výpovědi (ibid.). Totéž platí, myslím, i pro zprávy dnešní a platilo v jakékoliv době. I proto považuji za přínosné diskutovat o konstrukcích jinakosti, synchronně i diachronně, o jejich minulých i dnešních podobách.

Pět set let před psaním těchto posledních řádků byla posádka na moři osmým měsícem bez pevné půdy pod nohama, cíl v podobě nalezení průlivu mezi Jižní Amerikou a Antarktidou byl stále v nedohledu a o celém projektu vzrůstaly pochybnosti, což nakonec vyústilo ve vzpouru (srov. Murphy & Coye 2013: 44-46). Nezbyvá mi než doufat, že tato práce bude mít o něco méně dramatické konsekvence.

Seznam použité literatury

- Aramburu, D. V., Pérez-Escolar, M., & Muñoz, G. S. (2019). *Framing theory and proto-journalism: A study of the attributes associated with the character of Magellan in the diaries of Pigafetta and Francisco Albo*. *Revista Latina de Comunicación Social*, 74, 734-747.
- Asad, T. (1986). The Concept of Cultural Translation in British Social Anthropology. In J. Clifford, & G. E. Marcus (Ed.), *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley: University of California Press.
- Ayres, L. (2008). Thematic coding and analysis. In L. M. Given (Ed.), *The Sage Encyclopedia Of Qualitative Research Methods* (pp. 867-868). Los Angeles, Calif.: Sage Publications.
- Barker, C., & Galasiński, D. (2001). *Cultural studies and discourse analysis: a dialogue on language and identity*. Thousand Oaks [Calif.]: SAGE.
- Barthes, R. (2007). *Diskurz historie*. In. *Česká literatura* (2007), č. 6, s. 815-827.
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1999). *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii věděni*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Bernard, H. R. (2011). *Research methods in anthropology: qualitative and quantitative approaches* (5th ed). Lanham, Md.: AltaMira Press.
- Bernard, H. R., & Gravlee, C. C. (2015). *Handbook of methods in cultural anthropology (Second edition)*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Blair, E. H.; & Robertson, J. A. (1906). *The Philippine Islands 1493-1898, Vol. XXXIII: 1519-1522*. Cleveland: A. H. Clark.
- Blakemore, R. (2018). *Non-Flat Earth Recalibrated for Terrain and Topsoil*. *Soil Systems*, 2(4), 64.
- Boas, F. (1938). *The Mind of Primitive Man*. New York: The Macmillan Company.
- Braudel, F. (1984). *Civilization and Capitalism, 15th-18th Century, Vol. III The Perspective of the World*. New York: Harper & Row.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006) *Using thematic analysis in psychology*, *Qualitative Research in Psychology*, 3:2, 77-101.
- Brown, D. E. (1991). *Human universals*. Philadelphia: Temple University Press.

- Burke, P. (2005). *Lidová kultura v raně novověké Evropě*. Praha: Argo.
- Burke, P. (2011). *Co je kulturní historie?*. Praha: Dokořán.
- Cachón, I. R., Valverde, B. (2019). *Two voyages, two ways of recounting the trip round the world: Antonio Pigafetta, Richard Hakluyt and The World Encompassed*. *Revista Latina de Comunicación Social*, 74, 897-915.
- Castro, X. de. (Ed.). (2007). *Le voyage de Magellan (1519-1522): la relation d'Antonio Pigafetta*. Paris: Chandeigne.
- Clifford, J. (2007). *Varieties of Indigenous Experience: Diasporas, Homelands, Sovereignties*. In M. de la Cadena & O. Starn (Ed.). *Indigenous experience today*. New York: Berg.
- Clifford, J., & Marcus, G. E. (1986). *Writing culture: the poetics and politics of ethnography*. Berkeley: University of California Press.
- Cramer, P. (2019). 500 years after the first circumnavigation of the world: the efforts, rewards and drawbacks of exploration [Online]. *Febs Letters*, 594(2), 2.
- Crapanzano, V. (2016). *Tuhami: portrét Maročana*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum.
- Davies, S. (2016). *Renaissance ethnography and the invention of the human: new worlds, maps and monsters*. New York: Cambridge University Press.
- Domenico, R. P. (2002). *The regions of Italy: a reference guide to history and culture*. Westport, Conn.: Greenwood.
- Douglas, M. (2003). *Natural symbols: explorations in cosmology*. New York: Routledge.
- Douglas, M. (2014). *Čistota a nebezpečí: analýza konceptu znečištění a tabu*. Praha: Malvern.
- Fabian, J. (2014). *Time and the other: how anthropology makes its object*. New York: Columbia University Press.
- Flick, U. (2007). *Designing qualitative research (Reprinted)*. London: SAGE.
- Flick, U. (2009). *An introduction to qualitative research (4th ed)*. Los Angeles: Sage Publications.
- Flick, U. (2014). *The SAGE handbook of qualitative data analysis*. Los Angeles: SAGE.

- Flick, U., Kardorff, E. von, & Steinke, I. (2004). *A companion to qualitative research*. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications.
- Foliaki, S., Bates, C., Tukana, I., & Palafox, N. A. (2017). *Cancer control in the Pacific: A South Pacific collaborative approach*. *Cancer Epidemiology*, 50, 193–198.
- Galtung, J. (1969). Violence, Peace, and Peace Research. *Journal Of Peace Research*, 6(3), 167-191.
- Galtung, J. (1990). Cultural Violence. *Journal Of Peace Research*, 27(3), 291-305.
- García, P. M. (2018). *Mapping the New World: medieval traditions of Othering*. *Vegueta: Anuario de la Facultad de Geografía e Historia* 18: 119-131.
- Guest, G., MacQueen, K. M., & Namey, E. E. (2012). *Applied thematic analysis*. Los Angeles: Sage Publications.
- Guillemard, F. H. H. (Ed.). (1890). *Magellan*. London: G. Philip & son.
- Hoening, L. J., & Burgdorf, W. H. C. (2014). *Scurvy Aboard Ferdinand Magellan's Voyage of Circumnavigation*. *JAMA Dermatology*, 150(7), 742.
- Kelsey, H. (2016). *The first circumnavigators: unsung heroes of the age of discovery*. New Haven: Yale University Press.
- Le Goff, J. (2005). *The birth of Europe*. Malden, MA: Blackwell.
- Le Goff, J. (2015). *Must We Divide History Into Periods?*. New York: Columbia University Press.
- Le Goff, J., & Schmitt, J. -C. (2008). *Encyklopedie středověku (Vyd. 2)*. Praha: Vyšehrad.
- Lévi-Strauss, C. (2001). *Myth and Meaning*. London: Routledge.
- Lundy, K. S. (2008). Historical research. In L. M. Given (Ed.), *The Sage Encyclopedia Of Qualitative Research Methods* (pp. 395-399). Los Angeles, Calif.: Sage Publications.
- Mannarini, T., Veltri, G. A., & Salvatore, S. (Ed.). (2020). *Media and Social Representations of Otherness. Culture in Policy Making: The Symbolic Universes of Social Action*.
- Mauss, M. (1999). *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*. Praha: Sociologické nakladatelství.

- McCarl, C. (2019). The Transmission and Bibliographic Study of the Pigafetta Account: Synthesis and Update. *Abriu Estudos De Textualidade Do Brasil Galicia E Portugal*, (8), 85-98.
- Miller, M. (2008). Otherness. In L. M. Given (Ed.), *The Sage Encyclopedia Of Qualitative Research Methods* (pp. 587-589). Los Angeles, Calif.: Sage Publications.
- Murdock, G. P. (1945). The common denominator of culture. In R. Linton, (Ed.), *The science of man in the world crisis* (p. 145). New York: Columbia University Press.
- Murphy, P. J., & Coye, R. W. (2013). *Mutiny and its bounty: leadership lessons from the age of discovery*. London: Yale University Press.
- Neuendorf, K. A. (2019). *Content analysis and thematic analysis*. In P. Brough (Ed.), *Research methods for applied psychologists: Design, analysis and reporting* (pp. 211-223). New York: Routledge.
- Nowell, Ch. E. (Ed.). (1962). *Magellan's Voyage Round the World: Three Contemporary Accounts*. Evanston: Northwestern University Press.
- Pigafetta, A. (1975). *Zpráva o první cestě kolem světa*. Praha: Mladá fronta.
- Pigafetta, A. (2004). *Zpráva o první cestě kolem světa*. Praha: Argo.
- Pottier, J. (2002). Food. In A. Barnard, & J. Spencer (Ed.), *Encyclopedia of social and cultural anthropology* (pp. 362-367). London: Routledge.
- Quanchi, M., & Robson, J. (2005). *Historical dictionary of the discovery and exploration of the Pacific islands*. Lanham, Md.: Scarecrow Press.
- Rappaport, R. A. (1999). *Ritual and Religion in the Making of Humanity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Robles, H. E. (1985). The first voyage around the world: From Pigafetta to García Márquez. *History Of European Ideas*, 6(4), 385-404.
- Said, E. W. (2008). *Orientalismus: západní koncepce Orientu*. Praha: Paseka.
- Salzman, P. C., & Attwood, D. W. (2002). Ecological anthropology. In A. Barnard, & J. Spencer (Ed.), *Encyclopedia of social and cultural anthropology* (pp. 256-261). London: Routledge.
- Sarnowsky, J. (2017). *Objevování světa: od Marka Pola po Humboldta*. Praha: Vyšehrad.

- Schmidt, B. E., & Schröder, I. (2001). *Anthropology of violence and conflict*. New York: Routledge.
- Schütz, A. (1962). *Collected Papers I. The Problem of Social Reality*. The Hague: Martinus Nijhoff.
- Soukup, V. (1994). *Dějiny Sociální A Kulturní Antropologie*. Praha: Karolinum.
- Stanley, H. E. J. (Ed.). (1874). *The First Voyage Round the World, by Magellan: Translated from the Accounts of Pigafetta and Other Contemporary Writers*. London: Hakluyt Society.
- Storchová, L. (Ed.). (2005). *Mezi houfy lotrův se pustiti: české cestopisy o Egyptě 15.-17. století*. Praha: Set out.
- Todorov, T. (1996). *Dobytí Ameriky: problém druhého*. Praha: Mladá fronta.
- Todorov, T. (2003). Cestovatelé a domorodci. In. Garin, E. (Ed.). (2003). *Renesanční člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad.
- Todorov, T. (2011). *Strach z barbarů: kulturní rozmanitost, identita a střet civilizací*. Praha: Paseka.
- Tsing, A. (2007). Indigenous voice. In M. de la Cadena & O. Starn (Ed.). *Indigenous experience today*. New York: Berg.
- Tylor, E. B. (1896). *Anthropology: An Introduction to the Study of Man and Civilization*. New York: D. Appleton and Company.
- Valtrová, J. (2011). *Středověká setkání s "jinými": modloslužebníci, židé, saraceni a heretici v misionářských zprávách o Asii*. Praha: Argo.
- van Dülmen, R. (1999). *Kultura A Každodenní Život V Raném Novověku (16.-18. Století)*. Praha: Argo.
- van Dülmen, R. (2002). *Historická antropologie: vývoj, problémy, úkoly*. Praha: Dokořán.